

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Yerel Yönetimden Ticarete İzmirli Kâtibzâdeler

According to Ottoman Archive Documents, from Local Administration to Commerce Izmir Kâtibzâde's

Mensure Kızıl Öztürk*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

* Van Yüzüncüyıl Üniversitesi
mensurekizil@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0109-9471

Başvuru / Submitted :

27 Nisan 2023

Kabul / Accepted :

2 Haziran 2023

DOI: 10.21021/osmed.1288637

Atıf/Citation:

Öztürk, M. K. "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Yerel Yönetimden Ticarete İzmirli Kâtibzâdeler". Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 17 (2023): 222-253.

Benzerlik / Similarity : %15

Öz

XVIII. ve XIX. yüzyılda önemli bir ticaret ve liman kenti olan İzmir’de meşhur bir eşraf olarak zikredilen Kâtibzâdeler, kadılık ve kurucusu oldukları vakıfta müderrislik başta olmak üzere voyvodalık, mutasarrıflık, âyanlık gibi yerel yönetim dâhilindeki idari vazifelerde bulunmuşlardır. Yakınçağ başlarından itibaren üstlendikleri gümrük emniyeti, bina emniyeti ve ihtisap nazırlığı gibi görevler mukabilinde İzmir limanındaki ticari gelirlerin kontrolünü sağladıkları gibi İzmir pamuk ve pamuk ipliği rüsumu, geliri yüksek olan İzmir kalemi cizye rüsumu, taze meyve gümrüğü ve mukataası gibi önemli gelirleri tasarruflarına almışlardır. Bu bağlamda bir kıyı kenti hüviyeti taşıyan İzmir’in idari ve iktisadi tekelinde söz sahibi olarak bir dönem boyunca ciddi yükselişlere sahip olduklarını ve iktidarlarını ticari olanakları ile zirveye taşıdıklarını görmekteyiz. Kâtibzâdeler zuhur eden iltimasızlık, rüşvet ve keyfiyet durumlarında ise hanedanzâde olarak gerekli uygulamalara tabii olmuşlardır. Bilhassa XIX. yüzyılın sonlarına doğru aile üyelerinin mağduriyetleri olduğu gibi İzmir ticari hayatına dâhil olanlar da söz konusudur. Bu çalışmanın amacı, Yakınçağ döneminde Osmanlı’nın en büyük kentlerinden biri olan İzmir’deki Kâtibzâde aile üyelerinin arşiv belgelerine göre tespit edilmesi ve haiz oldukları idari vazifelere binaen elde ettikleri gelirler ile ticaret erbabı olduklarının ortaya çıkarılması yönünde bir araştırma niteliğinde olmasıdır. Kâtibzâdeler üzerinde yapılmış olan teferruatlı bir çalışmanın olmayışı Osmanlı arşiv belgelerinden büyük oranda istifade edilmesine vesile olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Kâtibzâde Ailesi, Ticaret, Gümrük Emniyeti, İhtisap Nazırlığı.

Abstract

Izmir, which was an important trade and port city in the 18th and 19th centuries, the Kâtibzâdes, known as the famous notables, undertook administrative duties such as voivodeship and governorship in local governments. In the modern period of the Ottoman Empire, they held positions such as customs assurance, trust establishment and specialization Minister. By controlling the commercial revenues at the Izmir port, they obtained important revenues such as Izmir cotton and cotton yarn, which brought high income to Izmir, and important revenues such as Izmir non-Muslim tax revenues and fresh fruit customs. Thus, they experienced a rise in the administrative and economic monopoly of Izmir for a period. In cases of bribery, clerks were considered dynastic. Especially towards the end of the 19th century, there were victims of family members as well as those involved in the commercial life of Izmir. The aim of this study is to identify the members of the Kâtibzâde family in Izmir, one of the largest cities in the recent period, according to archival documents and to reveal that they were merchants with the income they obtained from trade. The absence of a detailed study about the Kâtibzâdes has been effective in making great use of Ottoman archive documents.

Keywords: Izmir, Kâtibzâde Family, Trade, Customs Officer, Ihtisap Ministry.

Giriş

İzmir, XVII. yüzyıldan başlayarak iktisadi bakımdan büyük ve devamlı gelişme gösteren bir şehir olmuştur. Bilhassa İzmir Limanı kısa zamanda iç, dış ve transit ticaretin en önemli merkezi haline gelmiştir. Tournefort'a göre XVIII. yüzyıl başlarında İzmir'e yaklaşık senede 2000 balya İran ipeği getiriliyor ve bu ipekler büyük çapta İngiliz ve Fransız tüccarlar tarafından satın alınıyordu. İzmir ticaret hacmi bakımından Ege ve Akdeniz'deki diğer Osmanlı limanlarının daima önünde yer almaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ihracatı üç milyon sterlinin altına hiç düşmediği görülmektedir.¹

İzmir'de XVII. yüzyıldan itibaren şehrin en büyük idari temsilcisi kadı olmuştur. Kadı bizzat merkezin temsilcisi olduğundan adalet işlerinin yanında mülki bakımdan da şehrin en büyük amiri sayılmaktadır. Ayrıca belediye hizmetlerini de kontrol ederek ticari işlerin doğrulukla görülmesini sağlıyordu. Bunun dışında gümrük işlerini yürüten gümrük emini de bulunmaktaydı. Kendisine mütesellim unvanı verilen voyvoda ise devlet gelirlerini toplamakla görevlidir; ancak yörede paşa olmaması sebebiyle genel olarak şehri idare eden kadılar olmuştur.²

XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Mentеше Sancağı ile Sığla Sancağı birleştirilmesine rağmen 1808 senesinde muhtemelen Kâtibzâdelerin etkileri doğrultusunda bu sancaklar ayrılmıştır. Aynı dönem içerisinde kadı, esas görevi olan adalet işleriyle meşgul olurken, idari nüfuz âyan ve voyvodaların himayesine geçmiştir.³ İzmir şehri gibi İzmir gümrüğü de padişah hasları içinde yer alır ve iltizam yoluyla idare edilirdi. İltizamlar üç yıllığına verilmekle beraber sürenin bitiminden önce daha yüksek bedel teklif eden olursa rakamda yükselme yapılabilirdi. İzmir'de biri taze meyve diğeri efrenç olmak üzere iki gümrük vardı. Meyve gümrüğü Anadolu'dan gelip ihraç edilen malların, efrenç gümrüğü ise Avrupa'dan gelip ithalat resmi alınacak olan emtianın geçtiği gümrüklerdir.⁴

Osmanlı Devleti'nde gümrükler, Tanzimat'ın ilanından önce iltizam veya emanet usullerine göre idare edilmiştir. Tanzimat döneminde ise aynı usullere dayalı yeni çözüm yolları denenmiştir. Mesela 1840 yılında iltizam usulü kaldırılarak emanet usulüne geçilmiş, 1842 yılında iltizam usulüne geri dönmüştür. 1859 yılında Maliye Nezareti tarafından gümrüklerin emanet usulü ile idare edilmesi daha uygun bulunmuştur. Bunun üzerine ülke genelinde on yedi gümrük emaneti kurularak her birine "Emin" sıfatıyla yöneticiler atanmıştır. 1861 yılında İstanbul Emtia Gümrük Eminliğinin yerine Gümrük Emaneti kurulmuş ve taşradaki Gümrük Emanetleri müdürlük statüsüne getirilmiştir. Meşrutiyet döneminde Gümrük Emanetinin yerini Maliye Bakanlığı'na bağlı Gümrük Umum Müdürlüğü almıştır.⁵ Belirttiğimiz üzere gümrüklerde en üst düzey yetkili Gümrük Emini'dir. Gümrük Emini ayrıca tüccarların her türlü kaçakçılık girişimini engellemekle de yükümlüdür. Bunun haricinde gümrüğe giren malın muayenesinin yapıldıktan sonra deftere kaydedilmesinden gümrük kâtibi, gümrüklerin güvenliklerinden kolcu veya zabitan, gümrüğe giren malların tartılmasından kantarî, taşınmasından hamalbaş, liman ve çevresine gelen yüklerin

¹ Mübahat Kütükoğlu, "İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32, İstanbul (1979), 522.

² Serap Tabak, *İzmir Şehri'nde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih, Doktora Tezi, 1997), 5-6.

³ Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1994, 53-54.

⁴ Kütükoğlu, "İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı", 521.

⁵ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlılarda Gümrük", TDV *İslam Ansiklopedisi*, XIV, (İstanbul 1996), 263; Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2000, 203.

nakledilmesi işlerinden kayıkçılar kethüdası, gümrüğe gelen malın depolanmasından ambar emini sorumludur.⁶

1838 yılında imzalanan Balta Limanı Antlaşması'nı takip eden diğer ticaret antlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin ticari hacminin artmasına neden olmuş, özellikle İzmir XIX. yüzyılın ortalarında imparatorluğun toplam ithalatının %20'si ihracatının ise %43'ünün gerçekleştirildiği liman kenti durumuna gelmiştir.⁷ İzmir'in dış ticaret grafiğindeki yükseliş, İzmir ile hinterlandı arasındaki trafiği hızlandıracak demiryolu yapımı için imtiyaz taleplerini de beraberinde getirmiştir. Yabancı şirketlere verilen imtiyazlarla bölgede yapımına başlanan demiryollarının 1865 yılında İzmir-Manisa, 1866 yılında İzmir-Aydın ve İzmir Kasaba/ Turgutlu hatları hizmete girmiştir. Kentin demiryolları ile Menderes ve Gediz ovalarına bağlanması aynı zamanda kent sınırlarının kıyı boyunca genişlemesini sağlamıştır.⁸

İşbu çalışmada, XVIII. yüzyıl itibarıyla ön plana çıkan Kâtibzâde ailesinin İzmir'de büyük bir güce kavuştuğunu görmekteyiz. Bilhassa idari olarak kadılık, müderrislik, naiblik, gümrük emniyeti, âyanlık, voyvodalık gibi görevlere atandıklarını iltizam kaynakları olarak kendilerine tevcih edilen arazilere sahip olmaları münasebetiyle İzmir'in zengin eşrafı içerisinde anılmaya başlamışlardır. XIX. yüzyıl başlarından itibaren İzmir'de Kâtibâdelerin idari vazifelerine binaen ticari olarak da yükselişe geçtikleri görülmektedir. Cabi Ömer Efendi'nin "...İzmir sükkanından müte'ayyin Kâtibzâdelerin biri Büyük Gümrükçü ve bir karındaşı A'yan-ı memleket ve bir karındaşı Frenk gümrükçüsü ve bir karındaşları mevaliyi 'izamdan, birkaç kez İzmir Niyabeti etmiş olmağla, mezbûrlar nefsi-i İzmir'i zapt etmiş mertebelerinde..." ifadelerinden anlaşılacağı üzere Kâtibzâdeler İzmir'deki idari ve ticari tekelin sahibi olarak yer edinmişlerdir.⁹

İzmir'de voyvodalık yapan Kâtibzâde Hacı Mehmed Ağa ve onun ölümünden sonra hükümet tarafından sebze meyve gümrüğüne atanan Hacı Ahmed Ağa'nın ailenin bundan sonraki yerleşimlerinde etkileri büyük olmuştur. Küçük kardeşleri Kâtibzâde Hacı Mustafa Ağa ise gümrük emniyeti ve ihtisap nazırlığı vazifeleriyle İzmir'de ciddi oranda söz sahibi olacaktır. Osmanlı arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgiler dâhilinde XIX. yüzyılın sonlarına doğru Kâtibzâdelerin bir kısmının mağduriyet yaşamalarıyla yardım talep ettiği görülse de bilahare belirli bir üne sahip olmaları dolayısıyla bir kısmının da İzmir ticaret hayatında önemli mevkilerde yer aldığı bilinmektedir.

1. Kâtibzâde Ahmet Reşit Efendi

İzmir'de Kâtibzâde ailesinin ilk üyesi olarak "Kâtibzâde Ağa" unvanıyla rastladığımız Ahmet Reşit Efendi'yi zikretmekteyiz.¹⁰ Ahmet Reşit Efendi'nin 6 oğlu olup bunlardan büyük oğlu Hacı

⁶ Necmettin Aygün, "Trabzon Gümrüğünde İktisadi Faaliyetler (1750-1800)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, (2000), 9.

⁷ Abdullah Martal, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, İzmir, 2007, 73.

⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu'da Kentlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1997, 361-363.

⁹ Cabi Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sanî) Tahîl ve Tenkidli Metin*, (Haz. Mehmet Ali Beyhan), II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, 788.

¹⁰ İzmir'de ünlü bir eşraf olarak zikredilen Kâtibzâde ailesi yakın dönem tarihinin araştırılması bakımından önemlidir. Aile üzerine yapılan ilk çalışmaların İzmir'deki hazirelerde Kâtib-oğlu olarak geçen isimlere tesadüf edilmesiyle başlamıştır. Münir Aktepe'nin İzmir'deki kitabeler üzerindeki araştırmalarını yoğunlaştırarak konu ile yakından ilgilendiği görülmektedir. Kitabelerdeki bilgilere bakıldığında Kâtibzâde ailesinin varlığı daha erken bir tarihe dayandırılmaktadır. Ancak İzmir'deki mezar kitabeleri üzerindeki isim benzerlikleri ve tarihlerdeki tutarsızlıklar ailenin seçercesinin tamamıyla ortaya çıkarılmasını güçleştirmektedir. Münir Aktepe, "İzmir'e Ait Bazı Kitabeler ve Notlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XIV/19, İstanbul, (1964), 60-61. Kâtibzâde aile üyelerine rastladığımız bir diğer çalışma, Necmi Ülker'in İzmir'deki Osmanlı mezar kitabeler adlı çalışmasıdır. Burada özellikle üzerinde durulan husus, Kâtibzâdelerin kabirlerinin yer aldığı Sulu mezarlık ile Sarımsaklı mezarlığının şehrin

Mehmed Emin Efendi başta olmak üzere Hacı Osman Efendi, Mehmed Arif Efendi, Hacı Halil Efendi, Hacı Mehmed Refi Efendi ve son olarak da Hacı Ebubekir Efendi'yi sayabiliriz. Hacı Ebubekir ve Mehmed Arif Efendi hakkında pek bir bilgiye rastlanmamıştır. Diğer oğullarının kadılık, müderrislik, âyanlık ve voyvodalık gibi idari görevleri dolayısıyla arşiv belgelerinde kayıtları görülmektedir. Kâtibzâdelerin yer aldığı belgeler incelendiğinde aile fertlerinin bazıları “Efendi”, bazılarının “Ağa” ve son dönem kayıtlarında ise “Bey” olarak tabir edildiği fark edilmektedir. Çalışmamızda belgelerin dilinden uzaklaşmamak babında kullanıldığı şekliyle ifade etmeyi daha uygun görmekteyiz.

Kâtibzâdelerden Ahmet Reşit Efendi'nin müderris olduğunu ve XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren İzmir'de adli ve mülki işlerden sorumlu bir idareci sıfatını taşıdığını bilmekteyiz. Ahmet Reşit Efendi'nin ikamet ettiği İzmir'deki Cami-i Atik Mahallesi âyanların, voyvodaların ve zengin Müslüman ağaların yerleşim yeri olarak bilinmektedir. İzmir'deki söz konusu mahallede Hacı Ahmet Reşit Efendi'nin kurucusu olduğu medresesi vakfının bir kısmının Anadolu muhasebesinde kaydı bulunmuştur. Bununla birlikte Haremeyn-i Şerefeyn Mukataasında da kaydı görülmektedir. Osmanlı'da gelirleri Mekke ve Medine'ye gönderilen Haremeyn vakıflarına her zaman özel bir ihtimam gösterildiği ve bu amaçla kurulan çok sayıda vakfın yanında çoğu vakıftan da buraya çeşitli miktarlarda gelir ayrıldığı bilinen bir husustur. Divân-ı Hümâyunda bulunan nişan defterlerinde kimseye berat verilmediğinin kaydı bulunmuştur.

Osmanlı'da neredeyse her yıl vakıfların gelir-giderleri kontrol edilerek muhasebeleri kayıt altına alınırdı. Bu uygulamanın temel amacı vakıfların, vakfiyelerde belirlenen şartlara uygun şekilde işleyerek hizmetlerin devam etmesini sağlamak ve vakıf görevlileriyle yöneticilerinin olası suiistimallerini önlemeye çalışmaktı. Evkaf muhasebe kayıtları, vakıf gelirlerinin neler olduğu, bu gelirlerin nerelere harcadığı, mülklerin tamir durumu ile vakıfların zaman içinde geçirdiği değişim ve dönüşümü ortaya koyması bakımından önemlidir.¹¹ İzmir'deki Ahmet Reşit Efendi vakıf kayıtlarında usulsüzlüklerin tespit edilmiş olması ile Ahmet Reşit Efendi'nin hal ve hareketlerinden rahatsız olan halkın ricası üzerine durumu teftiş etmek üzere Mirahur Hurşid Ağa gönderilmiştir. Hurşid Ağa'nın ikazlarına rağmen aralıksız gelen şikâyetler üzerine kendisinin İstanbul'a gönderilmesi hakkında hazırlanan emr-i alinin haberini alan Ahmet Reşit Efendi'nin kaçmak için kadın elbiseleri giyerek bir kayığa bindiğini ve fırtınaya tutulup boğulduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine cezası evvelce hazırlanmış olduğundan mumaileyh Reşit Efendi'nin mühürlenmiş evi vesaire icap eden mahaller aranılarak bütün malları, mülkleri ve alacaklarının deftere yazılması ve geriye hiçbir şey kalmamasına dikkat edilmesi için İzmir kadı ve voyvodasına da hüküm yazılmıştır.¹²

ihtiyacına binaen yol tesviyesi dolayısıyla buldukları yerden kaldırılarak Kâtibzâde aile üyelerinden bazılarına ait bulunan mezar taşlarının koruma altına alınmak üzere müzeye taşındığıdır. Bu mezar taşlarının büyük bir kısmının şuanda İzmir Agora Açık Hava Müzesinde yer bulduğuna dair bilgiyi paylaşmaktadır. Necmi Ülker, “İzmir-Agora Ören Yerindeki Osmanlı Dönemi Mezar Kitabelerinden Örnekler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2, (Aralık 2007), 213. Ayrıntılı bilgi için, Necmi Ülker, Vehbi Günay, Turan Gökçe, *İzmir'de Türk Mührü*, İzmir: Şenocak Yayınları, 2008; M. Ozan Semerci, *İzmir'in Hazireleri*, İzmir: Türk Ocakları Yayınları, 2004.

¹¹ Nergis Çelen, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlar ve Bir Ayan Ailesi Olarak Kâtipzâde Ailesi*, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 57.

¹² Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *AE.SMST.III (Ali Emiri Mustafa III)*, 370/29349; “...garik-i merkumun mühürlenmiş hanesine varup mührünü fek ve derununda bulunan nukut ve eşya ve külli ve mücevherat vesair natuk ve sâman hakir ve celil her ne ise ale'l infirat marifeti şer'i ile tahrir ve defter olunup ve ... müteallik defterini dahi ele getirip zapt edip hane-i mezburenin köşe ve bucaklarını ve mi-zenend olan mahallerini gereği gibi arayup harice çıkarılarak nesnelere cümlesini ve zimem-i nasda zuhur eden zimmetini dahi deftere idhal ve Medine-yi mezburede olan akar ve emlakini ve taşrada olan çiftlikler ve arazilerini ve mahsûlatlarını zapt ve tahrir ettürdükten sonra bu tarafa nakli sababetli olan eşyayı değer bahalarıyla fûruht ve semenini cem ve

9 Temmuz 1762 tarihinde İzmir Kadısı Yusufzâde Ahmet tarafından yapılan tahkikat sonucu; İzmir âyanından Kâtibzâde Hacı Ahmet Reşit Efendi'nin sahibi olduğu vakıftaki mescid, medrese, muallimhane, sebil vesairenin ölümü sebebiyle günlük 10 akçe ile vakfın eski tahsildarının görevine devam etmesini şart koşarak tayin eylemiştir. Ancak bahsi geçen kişinin ölmesiyle vakfın idaresi onun oğlu olan Ali Efendi'ye müstahak olmuş ve kendisine Berat-ı Şerif-i Alişan buyrulmuştur. Ancak vakfın büyük hissesi ve müderrisliği günlük 20 akçe ile vakfın sahibi olan Ahmet Reşit Efendi'nin büyük oğlu Hacı Mehmed Emin Efendi'nin üzerindedir.¹³

Kâtibzâde Ahmet Reşit Efendi hakkında yapılan araştırmalarda İzmir'de 1778 tarihli kitabeye göre, kendisi tarafından yaptırılan üst katı oda şeklinde olan “*Katipoğlu Ahmet Reşit Efendi Sebili*” ne rastlamaktayız. Harap bir şekilde olan yapı 1901-1902 tarihlerinde yeniden inşa edilmiştir.¹⁴

2. Kâtibzâde Hacı Halil Efendi

Kâtibzâde Hacı Halil Efendi, İzmir eşrafından Ahmet Reşit Efendi'nin oğlu olarak zikredilmektedir. İzmir cemiyetinden olan Kâtibzâde Hacı Halil Efendi'nin ailesi gibi ulemadan olduğu ve müderrislik yaptığı bilinmektedir. Fakat belgelerden edindiğimiz bilgiler neticesinde görevini suiistimal etmesi rüşvet, gasp gibi cezai işlem gerektiren durumlar içerisinde olması, İzmir voyvodası ile gümrük emininin dahi emirlerine riayet etmeyip güne gün miriye ait olan mallara dahi el uzattığı gerekçesi ile ıslah olması babında kendisinin Limni adasına sürülmesi emredilmiştir;

“Medine’i İzmir sükkânından ser cemi’iyet olan Kâtibzâde El- Hac Halil Efendi demekle ma’ruf kimesne ziyade mürtetik ve bir müddetten beri fitne ve fesat tarikine seluk ve haşik ve şahid-i rûz makuleleriyle yekdil ve yekcihet olup da’i ‘ayal ilahi ızrar ve tekdir ve ahval ve eşyalarını gasb ettiklerinden ma’ada bir kimesnenin da ‘vayı şer’iyyesi zuhurunda mezbûrun şerefrizinden terafi ‘şer’ şerif ve ihkak-ı hak mümkün olmayıp İzmir voyvodası ve emin-i gümrük olanların dahi emurlarını ru’yet ettirmeyip güne gün nezdi hâl berat ile tekrar ve emval-i miriyenin te’attilerine ba’is ve abâ an ced bâ fermân-ı âli ayân verilmiş olanları dahi birer takrib ihafe ve tecrim ettirip bu veçhile ahali’i İzmir’in emin ve rahatı meslûb olduğundan gayrı emur-ı şer’iyyenin ve vurud eden evamir-i âliyenin icra ve tenkidi dahi mümkün olmayıp te’dibi müsafaha olunması izafeten fitneye ba’is olacağı mir miran olmakla dahi li-l fukara ve siyaneten li’l fukara mezbûr El-hac Halil ıslah-ı nefis için Limni ceziresine nefi ve icra olunmak babında emr-i şerifim verilmek...”¹⁵

Kâtibzâde Hacı Halil Efendi yaklaşık bir sene boyunca Limni adasında sürgün edilmiştir. Aradan geçen zaman üzerine kardeşi İzmir Kadısı Kâtibzâde Mehmed Refi'nin arzı üzerine; “Devletin ulema, âyan, eşraf, askeriyeye, reaya gibi kademelerinde bulunan Kâtibzâde ailesinin öteden beri İzmir vilayetinde müderris ve hanedan zâde olan müderrisinden Hacı Kâtibzâde Ahmet Reşit oğlu Halil Efendi'nin ulemadan ve ilimle meşgul olduğumuzdan bâki cümlemiz itham edilmekteyiz. İzmir ve Limni Kadısına verilen hüküm mukabilince bir yıla yakın bir süredir Limni adasında sürgünde olan Kâtibzâde Hacı Halil'in ne kadar suç var ise affedilmesi ve fermanınız

ahz-ü kabz ve zimemini bir taraftan tahsil ve nakli hafif olan mücevherat ve zi-kıymet eşyayı sairesini Deraliyeme nakl ve tesyir ve dekakin ve beyud ve çiftlik ve arazisi makulelerinin mülkiyeti ve vakfiyeti ve icareti beyan olunarak defteri muaccelen der Aliye'ne irsal ve badehû ne vech ile emri şerifim sadır olur ise ona göre amel ve harekete ibtidar edüp bir hilali ve bir akçesi mektum ve defterden hariç kalmamasına ziyade ikdam ve dikkat ve basiret intibah üzere hareket eylesiniz.”

¹³ BOA, C.EV (Cevdet Evkaf), 457/23108.

¹⁴ İnci Kuyulu, “İzmir’de Osmanlı Dönemi Yapıları”, XIII. Türk Tarih Kongresi III./ 2. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, (4-8 Ekim 1999), 11.

¹⁵ BOA, C.MF (Cevdet Maarif), 86/4261.

üzerine tahliye edilmesini Devlet-i Osmaniyye'den arz ederim.”¹⁶ Hacı Halil Efendi'nin Kâtibzâde ailesinin özellikle ulema sınıfından olması dolayısıyla affedilmesi kabul görmüştür.

3. Kâtibzâde Hacı Osman Efendi

Kâtibzâdelerden Hacı Osman Efendi'nin 1759 senesinde İzmir müderrislerinden ve âyanından olan Ahmet Reşit Efendi'nin oğullarından biri olup babası ve kardeşleri gibi müderris olduğu bilinmektedir. Belgelere yansıdığı kadarıyla aldığı idari görevlerin müderrislikle başlayıp 1790 yılında haiz olduğu voyvodalığa kadar devam ettiğini görmekteyiz.

1787-1792 Osmanlı-Rus savaşı devam ederken değişen dengeler mukabilinde III. Selim, “...askerimizin âdem-i sebatı hasebiyle Moskoflu ile vakte göre musalaha ehven görünüyor ancak Turla'dan hudud-ı Özi düşmanda kaldığı surette memalik-i İslami'ye ve Karadeniz de emniyet nasıl olabilir? Bu sene şu bizim askerimizi cenk ettirmenin ve bir galibiyet tahsil etmenin tarîkine bakmak ve buna bir çare bulup orduya yazmak iktiza eder.” sözleriyle Ruslara karşı mücadeleye devam etmek istediğini açıkça ifade etmiştir.¹⁷

Padişahın bu düşüncesine paralel olarak bütün askerinin haziran ayında Rusya seferinde hazır bulunması için gerekli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden birini de İzmir'deki askeri gücü himayesinde barındıran idareci kesimlerden talep edilen kuvvet oluşturacaktır. Bu mahalde 1790 senesinde gönderilen bir hatt-ı hümayunda İzmir âyanı ve müderrisi olarak zikredilen Kâtibzâde Hacı Osman Efendi'den sefer için birer başbuğ asker yazmaları istenmiştir.¹⁸ İzmir Menteşe'de memur olan Kâtibzâde Hacı Osman Efendi'ye ayrıca İzmir âyanı ve müderrisinden gelen yazı ile de yüz nefer piyade gönderilmesi talep edilmiştir.¹⁹ Aynı senenin aralık ayı içerisinde gönderilen diğer bir arzuhalde ise Kâtibzâde Hacı Osman Efendi'nin gönderilecek asker sevkiyatında hem başbuğ hem de mübaşir tayin edildiği zikredilmekle birlikte bir an önce gereken askerinin yola çıkması hususu tekrar edilmiştir.²⁰

Bu durum üzerine İzmir Kapıcıbaşı Kara Osanzâde ve İzmir Voyvodası Kâtibzâde Hacı Osman ve İzmirli Balıkçıbaşı Mehmed'e verilen hüküm gereğince, yazımına memur oldukları piyade, süvari asker ve ocaktan en kuvvetlilerinin gerekli donanımları yapılarak hazır bulunmaları ve mart ayı içerisinde yola çıkmaları gerektiği ifade edilmiştir. Bahar gelmeden yola çıkılması ve sefer için tam teçhizatlı hazır bir vaziyette bulunması talebi doğrultusunda haziran ayı içerisinde yapılması beklenen muharebede Ordu-yı Hümayunun vücuduna dâhil olunması bizzat belirtilerek ordunun sevki ve mübaşirlerin refakati hususunda gerekenin yapılması buyrulmuştur.²¹

Kâtibzâde Hacı Osman Efendi'nin 1797 yangını öncesi birkaç kez mütesellimlik yaptığı bilinmektedir. Yangın sırasında sağlığı bozuk, can çekişmekte olarak tabir edilmiştir. Merhume Serap Yılmaz hocamızın ulaştığı belgelerde isim benzerlikleri dolayısıyla tam olarak Kâtibzâde Hacı Osman Efendi'nin hangisi olduğuna dair belirsizliğine dikkat çekilmiştir. Aynı sene İzmir

¹⁶ BOA, C.MF, 86/4261.

¹⁷ BOA, HAT, (Hatt-ı Hümayun), 1007/42230.

¹⁸ BOA, HAT, 211/11353.

¹⁹ BOA, C.AS (Cevdet Askeriye), 115/5171.

²⁰ BOA, C.AS, 106/4773; “Siz ki (...) zadeler mumi ileyhumasız (...) yüz nefer ve sen ki Kâtibzâde mumi ileyhsin sen dahi yüz nefer piyade müstesna asakiri teçhiz ve bi'n- nefis savb-ı maksuda azimete şetab ve müsare 'at eylemeniz için memuriyetinizi ve ba 'dehu isti 'câli havi evamir-i Ali'yeme ısdar ve irsal olunmuştur. El haletü haza siz ki rekub ve nüzul erbabından olmadığınız bi-l ihbar tahkikinizden şehriyaranem olmakla (...) sadır olan hatt-ı hümayun inayet mekurunum mucibince asakir-i matlubeyi tamamen ve kâmilan seri'an teçhiz ve imal-i neferata muktedir (...) bir an akdem ve bir saat mukaddem savb-ı maksuda erişirmeğe sarf-ı mukadderet eylemeniz hususuna...”

²¹ BOA, C.AS, 214/9144.

voyvodası olan Buldanlı Osman Efendi ile kentin en zengini Kâtibzâde Hacı Osman Efendi'nin yukarıda da değinildiği üzere karıştırılma riski vardır. Daha da ilginç Kâtibzâde Hacı Osman Efendi ile birlikte aynı dönemde üç önemli Osman isimli İzmirli ile karşılaşılıyor olmamızdır. Ancak ulaştığımız birkaç belgede İzmir Voyvodası Kâtibzâde Hacı Osman Efendi olarak zikredilmesi, İzmir'in en varlıklı şahsı olarak kendisini ifade etmemize olanak sağlamaktadır.²²

Kâtibzâde Hacı Osman Efendi, babası Ahmet Reşit Efendi'nin İstanbul'un kendisini suçlu bularak öldürtmek amacıyla üzerine görevli göndermesi nedeniyle deniz yolu ile kaçmaya çalışırken boğularak ölmesinden, devletçe tüm mal ve mülküne el konulmasından çok değil bir on beş sene sonra işleri tekrar yoluna koymuş görünmektedir. Bir on sene sonra da İzmir'in en zengin kişisi unvanını alacaktır. Daha 1786 senesinde yani *İzmir voyvodalığı ve hass-ı mirliwa-i Suğla* isimli mukataanın eshama geçiş tarihinde, önemli bir zengin eşraf olduğu bilinmektedir. Zira aynı sene İzmir yakınlarında 400 dönümlük araziye işletmek üzere tasarrufuna almıştır.²³

Kâtibzâde Hacı Osman Efendi'nin müderrislik, voyvodalık gibi idari vazifelerde bulunması ile birlikte tarla, emlak zengini durumları İzmir'de varlıklı bir eşraf olduğunu doğrulamaktadır. Bununla birlikte kendisinden sonra oğulları Hacı Ahmed Ağa, Hacı Mehmed Ağa, Kâtibzâde Ömer Efendi, Kâtibzâde İsmail Fahreddin ve en küçükleri Hacı Mustafa Efendi aile üyeleri içinde zikredilmektedir.

3.1. Kâtibzâde Hacı Ahmed Ağa

Kaynaklardan aldığımız bilgiler neticesinde XIX. yüzyılın başlarında Kâtibzâde Hacı Ahmed Ağa, İzmir'de Meyve gümrüğü emini ve kapıcıbaşı rütbesine vakıf olmuştur. İzmir'de deniz kenarında *Yemiş hanı* denilen hanın önündeki iskeleye gemiler ve kayıklar yanaşmakta ve şehrin lağımının oradan geçmesine rağmen İzmir Meyve Gümrüğü Emini Kâtibzâde Ahmed Ağa Laleli vakfından borç senedi olarak denizi doldurup üstüne ev yaptırmış olduğundan bu eve icra gelerek mahkemelik olduğuna rastlamaktayız.²⁴

XIX. yüzyılın ilk yarısı içinde sahil boyunca uzanan bir kıyı kenti görünümü veren İzmir'de, sandal ve kayıklarla sağlanan deniz ulaşımı önemli bir yer tutmaktadır. Kente, deniz yoluyla gelen ve aynı yoldan kentten ayrılan yolcularla, hemen tümü deniz yoluyla getirilip götürülen ihraç ve ithal malları, açıkta demirleyen gemilerden sandallarla karaya çıkarılır ya da gemilere bindirilirdi. O dönemde, sahil boyunca yerleşmiş olan yabancı tacirlere ait ev ve depoların hepsinin kendi özel iskeleleri vardı. Deniz yoluyla mal ve insan ulaşımı ve taşınması, genellikle bu iskelelerden sağlanırdı. Bu arada gümrük resminden kaçırılan önemli miktarda malın da gece karanlığında özel iskelelere indirildiği bilinmektedir.²⁵

Bir kıyı kenti olan İzmir'in ne hinterlandı ile bağlantısını sağlayan muntazam yolları, ne de gemilerin kolayca yükleyip boşaltabilecekleri bir rıhtımı vardı. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde İzmir'e gelmiş olan Fransız Charles Texier; sahildeki binalarda nizam ve iltizam olmadığı her isteyen yapacağı bina ile yolu bozabileceğini belirtmektedir. Ayrıca İzmir'e en lüzumlu şeyin

²² Serap Yılmaz, "XVIII. Yüzyıl Sonlarının En Zengin İzmirli Hacı Osman Efendi", *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler 2*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, (2010), 559.

²³ Yılmaz, a.g.t., 559-660.

²⁴ BOA, C.EV, 250/12556, 16 Ağustos 1810 tarihli belgede; Bazı vakıfların bakım ve tamirleri muayyen gümrük gelirlerinden karşılanırdı. Laleli Camii Evkafı, İzmir Meyve-i Ter Gümrüğü'ne bağlı idi; Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Gümrük Kayıtları", *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul, (1980), 226.

²⁵ Rauf Beyru, "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Kent İçi ve Kent Çevresi Ulaşımı ve Trafik Düzeni", *Son Yıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Tebliğler*, Ed. Tuncer Baykara, İzmir: Akademi Yayınevi, 1994, 14-15.

rihtım olduğuna, bu sayede malların yükletme ve boşaltma işlerinin kolaylaşacağına ve çöplük halindeki sahil temizleneceğinden, sağlık bakımından elverişli hale geleceğini işaret etmektedir. Söz konusu dönemde Frenk sokağına paralel küçük bir kısımda birkaç baraka kahvenin satın alınmasıyla ve az bir masrafla rihtımın inşa edildiği ifade edilmektedir. Ancak inşası yapılan rihtımın bütün kıyı şeridi boyunca uzatılmasına ihtiyaç olduğunu belirten seyyah, denizin doldurulmasını düşünmemiş olacak ki “*bir adamın kendi keyfine deniz kenarında bina ettiği ev bu rihtımın devamına ebediyen manidir*” demektedir ve deniz kenarındaki evlerin çoğalmasıyla kaçakçılığın arttığını da ifade etmektedir.²⁶ Seyyahın burada bahsettiği şahsın Kâtibzâde Ahmed Efendi olması kuvvetle muhtemeldir.

1813-1814 senelerinde İzmir meyve gümrüğü vazifesinin Süleyman Ağa uhdesinden alınarak Kâtibzâde Ahmed Ağa ile kardeşi İzmir voyvodası Hacı Mehmed Ağa'ya verilmesi yönünde bir telhis gönderilmiştir.²⁷ Bu iki belgeden hareketle Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın 4 sene arayla tekrar İzmir taze meyve gümrüğü emniyeti görevine devam ettiğini söyleyebiliriz.

Laleli Vakfına ait İzmir taze meyve gümrüğü ve tevabii mukataasının 1815-1816 senelerine mahsuben çıkarılan hatt-ı hümayun ile Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Kâtibzâde Ahmed Ağa'ya ihale olarak verilmiştir. Bununla birlikte gümrüğe bağlı olan birimlerdeki gelirlerinde bahsi geçen bir sene boyunca kendisine verilmesi buyurulmuştur.²⁸

2 Aralık 1815 tarihli telhise göre; eski İzmir gümrükçüsü Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın İbrail kalesi bina emniyetine tayin edildiği belirtilmiştir.²⁹ Kalenin onarımı için kendisine elli bin kuruş gönderildiği ve tamiratın süratle tamamlanması hususu üzerinde durulmuştur.³⁰ 9 Eylül 1821 senesinde Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın İzmir baş âyanlığına getirilmesi üzerine bir teşekkürnâme kaleme alınmıştır.³¹ Bununla birlikte âyanlığının devam ettiği 1825 senesinde; “*Hayrullah Efendi uhdesinde bulunan İzmir Tuzla mukataası, kendisi tarafından malum miktarda muaccele ile Kâtibzâde Ahmed Ağa'ya feragat edildiğinden resmi işlerin yerine getirilmesi konusunu mührü ile talep etmiştir*”.³² Söz konusu belge göstermektedir ki, Hacı Ahmed Ağa bina emniyeti görevinden sonra İzmir baş âyanlığı ile Tuzla mukataası gibi önemli bir gelire daha sahip olmuştur.

1824 senesi Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşı olarak Kâtibzâde Ahmed Ağa'ya gönderilen bir emirnamede; “*Medine’i İzmir’den firar eden Rum gâvurlarının canib-i miriden mazbut muhalledatları bu canibde mübaşir olan Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Kâtibzâde saadetlü Ahmed Ağa bendeleri ma’rifetiyle furuht olunmakta olan muhalledat esmanından bu def’a pabuççuya (boş) kuruş canib-i Darbhane’i Amire’ye ağayı mumi ileyh kulları tarafından tesyar olunmuş olmakla poliçe mezkûrun vürudıyla Darbhane’i Amire Hazinesi’ne tamamen ita ve*

²⁶ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Çev. Ali Suad, (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, 2002), 165.

²⁷ BOA, HAT, 1320/51458; “İzmir Meyve’i ter gümrüğünün iki yüz yirmi sekiz ve yirmi dokuz senelerine mahsuben Şabacı kefaletiyle Süleyman Ağaya mukaddemce deruhdesi tasvib olunmuş ve ol babda şeref efzâyı sahife’i sudur olan hatt-ı hümayun şahaneleri mucibince kalemine kayıt ile rabita verilmiş ise de şimdi kethüdayı mehd-i ulyayı saltanat Ağa kulları İzmir’de vuku bulan hastalıktan nâşi Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın yirmi yedi senesine mahsuben tüccar zimmetinde kilitli bekayası olup mumi ileyh Süleyman Ağa'yı arıza ve iskat ile gümrük mezbûrun seneteyn iltizamı mumi ileyh Ahmed Ağa ile büyük biraderi hala İzmir voyvodası Hacı Mehmed Ağa'ya deruhde olunmak üzere karargir olduğunu ve mumi ileyhumanın zabtı için emr-i ali isdari hususunu bâ takrir inha etmiş...”

²⁸ BOA, C.EV, 414/20999.

²⁹ BOA, HAT, 1259/48707.

³⁰ BOA, C.AS, 221/9399.

³¹ BOA, C.DH(*Cevdet Dahiliye*), 217/10836.

³² BOA, C.ML (*Cevdet Maliye*), 629/25851.

te'diye olundukta meblağ-ı mezkûrun ol vechile teslim-i Hazine'î Darbhane'î Amire olunduğu... İzmir'den firar etmiş olan Rumların mallarına devlet tarafından el konulduğu ve bu eşyaların satışlarından elde edilen gelirin kaydı tutularak Darphane-i Amire'ye teslim edilmesi talep edilmiştir.³³

Sürre-i Hümâyun Emanetinin İzmirli Kâtibzâde Ahmed Ağa'ya ve Pirlipe Voyvodası eski Kapıcıbaşı Ali Ağa'ya verilmesi yönünde bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla Kâtibzâde Ahmed'in İzmir'de İbrail Kalesi Bina eminliği görevini bir süreliğine daha yapmıştır.³⁴ Arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgiler neticesinde Hacı Ahmed Ağa'nın 1826 senesine kadar İzmir gümrük eminliği görevine de devam etmiş olduğunu söyleyebiliriz.

İzmirli Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın vefatının ardından Avusturya tebaasından Asto isimli tacirin alacağı tahsil edilmesi babında emlak ve mülklerinin ortaya çıkarılması yönünde bir talebi söz konusu olmuştur.³⁵ Yine Avusturya tebaasından İsak isimli başka bir tacirin de alacağının tahsili için Ahmed Ağa'nın İzmir'deki emlakının satılarak borcun ödenmesine dair kayıtları mevcuttur.³⁶

3.1.1. Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın Eşi Şemsimâh Hanım

Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın zevcesi olan Şemsimâh Hanım ile ilgili olarak miras konusu ve eşinin vefatıyla muhtaç durumda olması gibi hususlar belgelere yansımıştır. Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın ölümünden sonra 1846 senesinde açılan bir miras davasının on senedir sürmekte olduğu ve herhangi bir neticeye ulaşılamaması nedeniyle İzmir Valiliği'ne tekrar başvurulduğu görülmektedir.

Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın vefatından önce üzerinde bulunan İzmir'deki han, dükkân, arsa, altı parça vakıf ve mülklerinin eşi Şemsimâh Hanım ve diğer çocuklarına vasiyet ettiğini ve toplamda bu mirasın sekiz yüz yirmi dokuz kese akçe tuttuğu belirtmiştir. Ancak bu taleplerini gerçekleştirilmeden vefat etmesiyle kendisinin ve mirasçılarının hakkını alamadığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine mahkemeye yansıyan dava sürecinde Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın iki asker oğlu olan Osman ve Şemseddin Beyler, bekâr kızları Mihrimâh ve Hatice ile üvey oğlu Sadık Bey'e intikal eden miktarın ortaya çıkarılması için İzmir sakinlerinden tüccar Mehmed Ali Ağa, oğullarına vasi olarak tayin edilmiştir. Fakat tüccar Ali Ağa ve diğer vasilerin ortak görüşüyle bahsi geçen altı parça mülkün borç dahi ödeyemez vakıf niteliği taşıdığına vurgu yapılarak kendilerine tek akçe dahi verilmediği ifade edilmiştir. Bahsedilen mirasın tamamının vasi tarafından zapt edildiği ve bu konuyla alakalı iki aydır herhangi bir gelişme kaydedilmeyerek bilhassa Şemsimâh Hanım'ın perişan bir halde olduğu, bu durumun bir an önce halledilmesi babında bir arzuhalî söz konusudur.³⁷

³³ BOA, C.ML, 629/25851.

³⁴ BOA, HAT, 547/27010.

³⁵ BOA, HR.MKT (Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı), 36/85.

³⁶ BOA, HR.MKT, 56/35.

³⁷ BOA, A.JMKT.DV (Sadaret Mektubi Kalemî Deavi Evrakı), 117/46; "Bu cariyelerin İzmirli Kâtibzâde müteveffa Ahmed Ağa halilesi olup ve zevcem mumi ileyh hal hayatında İzmir'de bulunan han ve dükkaneyn ve arsa altı paraca vakıf ve mülk akaratlarını bu cariyelerine (silik) edip ve sekiz yüz yigirmi dokuz kese akçe bu cariyelerinden cihet-i kazadan akçe alıp ol miktar hakkımı vermeden fevt olup dört beş nefer evlatları kebir ve sağır zuhura gelip altı parça ol tarafta bulunan akaratları akçemi yedimden zabt edip ve İzmir sakinlerinden tüccar Ali Ağa evlatlarına vasi nasb ve ta 'yin olunup ve İzmir vücûhlarından Mehmed Ali ve sayırlardan vasi cümlesi yekdil ve yek cihet olup bu cariyelerine bir akçe vermeyip altı parça akaratları borç ödemez vakıflardır diyerek cümlesi zabt edip bu cariyelerine gadr-ı külli etmiş olduklarından ve bu cariyelerin bundan iki ay Bab-ı Âliye arzuhal takdim edip husus-ı mezkur mahal mezkure bu taraftan isti 'lâm olup ve isti 'lâm cevabı tekraren hazret-i sadarat penâhi..."

Şemsimâh Hanım'ın ölen kocası Kâtibzâde Hacı Ahmed Ağa'dan miras olarak payına düşen meblağının üvey oğlu Sadık Bey'den alınması hususunda bir arzı da bulunmaktadır.³⁸ Belgelerden edindiğimiz bilgilere neticesinde, Şemsimâh Hanım'ın miras davasının uzun bir müddet çözüme ulaşamaması nedeniyle müşkülâtının epey devam ettiği görülmektedir. Hatta bir yazısında kalacak yerinin olmaması sebebiyle Meclis-i Vâlâ'dan misafirhane yardımı yapılması talebinde bulunmuştur.³⁹

Kâtibzâde eşi Şemsimâh Hanım'ın Ahmed Ağa'dan kalan mirasın taksimine karşı çıkmakla birlikte bu defa kendi payına düşen miktarın az olduğunu gerekçe göstererek itirazlarda bulunmuştur. Söz konusu itirazların uzun bir müddet sürdüğünü gösteren kayıtlar mevcuttur.⁴⁰ 17 Ağustos 1859 tarihinde Şemsimâh Hanım'ın İzmir Valisine gönderdiği bir arzuhalde; Şemsimâh Hanım, rahmetli eşi Kâtibzâde Ahmed Efendi'den intikal eden miras üzerinde kendisinin de hak sahibi olduğunu belirttikten sonra miras içerisinde yer alan emlak ve malların mülk mü yoksa vakıf mı olduğuna dair hükümetten herhangi bir yazı gelmediğini bildirmektedir. Eğer bu bahsedilen emlak ve mallar gerçekten vakıf statüsünde ise zevcesine ait olmayıp erkek çocuklar ile annesine intikal edeceği; eğer mülk ise mirasın tamamı kendisi de dâhil tüm varisler arasında bölüşüleceği konusunda bir anlaşmaya varılacağını beyan etmiştir.⁴¹

Yukarıda bahsi geçen belge ile birlikte Kâtibzâde Ahmed Efendi'den kalan emlak ve mallar gerçekten vakıf statüsünde ise payına düşen miktarın kendisine tahsil edilmesi gerekmektedir. Buna rağmen malların büyük bir çoğunluğuna el koyan Hamid ve Mehmed Ali ile vasiyetine memur olan diğer şahsiyetlerin zimmetlerinde bulunan sekiz yüz yirmi dokuz kese akçe alacağının hâlâ daha üzerlerinde olduğunu beyan ederek muhtaç ve perişan durumda kaldığını bir kez daha belirtmektedir.⁴² Bu bağlamda idareden gelen yazıya göre; “*Müteveffa Kâtibzâde Halilesi Şemsimâh Hatun'un Mehmed Ali ve Hamid Ağaların zapt eylediği alacağı miktar belirtilmiş ve kendisine maaş tahsis edilmiştir. Birkaç sene içerisinde de maaşına zam yapılmıştır*”.⁴³ Bu yazışmaların dışında iki kez daha İzmir valisine mal, mülk ve yardım talebinde bulunmuş; hatta bir belgede bağırıp çağırmakta olduğu ve ne surette olursa olsun kendisine bir miktar meblağ tahsis edilerek çaresine bakılması ifade edilmiştir.⁴⁴

³⁸ BOA, A./MKT.DV, 104/39.

³⁹ BOA, MVL (Meclis-i Vala Evrakı), 192/11.

⁴⁰ BOA, A./MKT.UM (Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı), 343/80.

⁴¹ BOA, A./MKT, DV, 140/71.

⁴² BOA, A./MKT.DV, 193/19; “...taraf-ı valâyı fetevâpenâhiden istifsâr ettirildikte emlak ve akarat mezkurenin mülk veyahut vakıf olduğu münfehim olamadığından ve bunlar hakikate vakıf ise zevce'i mezbûreye kat 'an nesne ait olmayıp evlad-ı zekûr ve anâsa intikal edeceği ve mülk olduğu takdirde zevce'i mezbûre ile kaffe'i vereseye ber nehci şer 'i mevrûs olacağı derkâr olduğundan mahallince hakikat-i hal tahkik ve kuyudat-ı lazime tebeyyün ve tetkik olunarak emlak ve akarat-ı mezkurenin keyfiyet-i mülkiyet vakfiyeti zahire ihraç olunarak tesviye'i muktezası lazım geleceği bâ müzakere vuku 'bulan ifade üzerine mukaddemâ makam-ı senâveriden tahrirat tastir ve tesyir olunmuş ise de henüz icabı icra ve bir güne cevabı isra olunmadığından te'kidi hususu bu kere dahi bâ arzuhal istid 'a olunmuş olmakla bir daha te'kide hacet bırakılmaksızın şer ' şerif ve meclis ma 'rifetiyle ru'yet olunarak tebeyyün edecek hale göre icabının icrası keyfiyetin iş 'arı hususuna himmet buyurmaları...”

⁴³ BOA, MVL, 619/98; 492/76; BOA, A./MKT.UM, 563/86, 1

⁴⁴ BOA, A./MKT.UM, 563/86, s. 2; “...mezbure bu tarafta biryandan istid 'asını tekrar ederek bağırıp çağırmakta bulunmuş olduğu gibi kendisi dahi bikes ve bîvaye olarak müzâyeka halinde kalmış olduğundan artık her ne suretle olur ise bunun iskânı veyahut mezburenin irada kerimeleriyle bazı te 'allıkati bulunmuş olduğu cihetiyle medâr-ı ba'aş olmak üzere bunlar taraflarından kendisine bir miktar şey tahsis ettirilip şu da 'vadan ferağatı esbabının istihali çaresine bakılması lazım geleceğinden şer ' şerif ve meclis marifetiyle bi'l-kayıt her ne suretle olursa iktizasının icrasıyla mezburenin iskânı ve keyfiyetin iş 'arı hususuna himmet buyrulması siyakında şakka...”

3.1.2. Oğulları Osman, Şemseddin, Sadık ve Arif Beyler

Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın dört oğlundan biri olan Kâtibzâde Osman Bey hakkında annesi Şemsimâh Hanım'ın bir istirhamı söz konusudur. Buna göre, Osman Bey'e babasından kalan miras hususlarındaki gelişmelerin uzun sürmesine mukabil kendisinin müşkül durumda kaldığı ve münasip bir hizmette istihdam edilmesi isteği belgelere yansımıştır. Şehir Emanet'ine gönderilen arzuhale cevaben "...Kâtibzâde Osman Bey bu aralık ayâl ve evlâdıyla derece'i bi nihâyede zaruret çektiğinden bahisle haline münasib bir hizmette istihdâmı istid'a olunmuş ve kendisi ihtiyar ve zadigândan bulunmuş olmakla mir mumi ileyhin haline münasip bir hizmette istihdâmı..." kendisine uygun bir hizmet bulunması buyrulmuştur.⁴⁵

Kâtibzâde'nin diğer oğlu olan Şemseddin Bey ile alakalı çok fazla kayda rastlanmamıştır. Şemseddin'in Bey'in eşi Rabia Hanım tarafından miras hususuna dair bir belge, Kâtibzâdelere ait olan araziye müdahale edilmemesi konusunu dile getirmektedir. Buna göre, "Aydın vilayeti olan İzmir civarında Kâtiboğlu tarlaları olarak ecdadımın tasarrufunda bulunan tarlanın Girit muhacirinin İzmir'e göçlerinde Kamil Paşa'nın "Kamil Paşa caddesi" adıyla tek yön bir yol olarak kalmış olan on bin küsur mahallin muhacire terk edilerek bahsi geçen tarlanın bedel-i mal'lum olarak hükümet adına üzerine otuz kırk kadar hane inşa edileceği ve bu hanelerin muhacirlerin adına verileceği üzere bundan 4 ay önce birkaç muhacire satılması ile birlikte İzmir defterdarlığına müracaatım söz konusu olmuştur." Rabia Hanım'ın bahsettiği arazide okul ve karakolun birlikte yer alması dolayısıyla bu mahallin boşaltılmasına müsaade edilmeyeceği İzmir Emlâk-ı Emiriye Müdüriyetinden bildirilmiştir. Hâlbuki okul ve karakolun diğer mahallere naklinin gerçekleştiğini ve elinde çok az bir parça yerin kaldığını, buralarında inşa edilecek binaların arasında kaldığı gerekçesiyle mağduriyetini bildirerek gerekenin yapılması hususunda Maliye Nezaretine ricada bulunmuştur.⁴⁶

Kâtibzâde Ahmed Efendi'nin oğullarından Arif Bey'in vefat ettiği, Mahmud ve Sadık Beylerin de üvey oğulları olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

3.1.3. Kızları Mihrimâh ve Hatice Hanımlar

Kâtibzâde Ahmed Efendi'nin Şemsimâh Hanım'dan olan kızları Mihrimâh ve Hatice'dir. Babalarının ölümünden sonra yaşanan miras krizinde diğer erkek kardeşleri ile birlikte isimlerine tesadüf etmekteyiz. Bunun dışında bir bilgiye belgelerde rastlanmamıştır.

3.1.4. Diğer Kızları Ayşe, Tahire, Vahide ve Fatma Hanımlar

Kâtibzâde Ahmed Efendi'nin diğer kızları olarak belgelerde geçen Ayşe, Tahire, Fatma ve büyük ablaları olan Vahide hanımlardır. İzmir Kâtibzâde hanedanından babaları Ahmed Efendi'nin ölümünden sonra tereke ve muhallefâtından hisseleri olan atmış beş bin kuruşun merhumun diğer üvey oğlu olarak geçen Mahmud Bey'in zimmetinde kaldığını, söz konusu meblağının tahsil edilmesi hususunda İzmir Valisi Mehmed Reşid Paşa'ya bir arzuhal gönderilmiştir. Miras hususu çözüme kavuşturulamamış olacak ki, bu defa aynı konu üzerinden İdare Meclisine bir yazı ulaştırılmıştır. İzmirli Kâtibzâde Ahmed Efendi'nin kızları olan Tahire, Ayşe ve Fatma Hanımların erkek kardeşi Arif Bey'in daha evvelden vefat etmesiyle diğer üvey

⁴⁵ BOA, A}MKT.NZD (Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı), 259/95.

⁴⁶ BOA, ML.EEM (Maliye Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti), 1121/29, 1-3.

oğlu olan Mahmud Bey zimmetinde kalmış olan atmış beş bin kuruş alacaklarının tahsili için meclise başvurmuşlar ise de herhangi bir çözüme ulaşamamıştır.⁴⁷

Belgelerde adı geçen diğer kızı Vahide Hanım'ın miras davasına yönelik Dersaadet'e geldikten sonra bir iddiası söz konusu olmuştur. Buna göre, kendi payına intikal eden dört bin kuruş kadar meblağının verildiği ve daha önceden Arif Bey'in hissesi için verilmesi gereken yirmi bin kuruşun da tahsil edileceği ifade edilmiştir. Bu duruma binaen vekil tayin ettikleri Alay Kâtibi Ahmed Efendi'nin celb kararına keyfi davrandığını, vazifesini yerine getirmediği gerekçesi ile 9 Ocak 1862 tarihinde İzmir valisinin tahriratı üzerine Sadaret Dairesi görevlilerinden İbrahim Kavvasi'nin mübaşir tayin edilmiştir. Böylece Kâtibzâde Ahmed Efendi'nin büyük kızı Vahide Hanım ve diğer varislerin alacaklarının hukuk yoluyla halledilmesi babında bir emirname hazırlanması uygun görülmüştür.⁴⁸

3.2. Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi

Kâtibzâde Hacı Osman Efendi'nin oğlu ve Kâtibzâde Ahmed Efendi'nin kardeşi olan Hacı Mehmed Efendi ile ilgili ilk kayıtlar XIX. yüzyılın başlarında kaydedilmiştir. 7 Eylül 1808 senesinde İzmir zecriye (Alkollü içki) rüsumu kendisine tevcih edilerek voyvoda vasfına yükselmiştir.⁴⁹ Yaklaşık on sene boyunca üstlendiği voyvodalık idari görevine haiz olmak üzere kendisine Tuzla burnu mahallesinde deniz kenarında bahçe ve arazi mutasarrıflığı verilmiştir. Aile üyelerine baktığımızda; eşi Vesile Hanım, oğlu Kâtibzâde Osman Bey ile diğer eşi Sulbiye Hanım'dan olan kızı Sıdika Hanım isimlerine tesadüf etmekteyiz.

XIX. yüzyılda İzmir'deki vakıf camii ve medreseler ciddi değişim ve dönüşümler geçirdiği gibi bu yapılara gelir sağlayan konak, han, sabunhane ve iskele de zamanla ortadan kalkmıştır. Fiziki değişimlerin temel nedeni vakıf mülklerinin, yavaş yavaş şehir meydanı hüviyetini kazanacak olan Konak Meydanı'nda bulunmalarıdır. Zira bu meydan, ortaya çıkan her yeni siyasal güç döneminde, iktidarları simgeleyen sembollerin inşası nedeniyle köklü değişiklikler geçirerek yeniden şekillenmiştir. Bu değişimin belirginleşmesinde Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin XIX. yüzyıl başlarında buraya yaptırdığı konak ön plana çıkmakla birlikte bu geleneğin kökleri önceki asırlara kadar uzanmaktadır. Nitekim daha önce inşa edilen ve halk arasında “*Voyvoda Konağı*” denilen konak, XVIII. yüzyıl sonlarında yanarak ortadan kalkmış olmasına rağmen meydanın ismine kaynaklık etmeye devam etmiştir.⁵⁰

19 Temmuz 1808 tarihinde Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin Fransız tüccarları ile aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle tutulan bir mahkeme kaydına rastlıyoruz. İzmir Frenk gümrüğü hasılatına İzmir âyanı Kâtibzâde İsmail Fahreddin, Voyvoda Kâtibzâde Hacı Mehmed ile biraderi Sabık İzmir Meyve Gümrüğü Emimi Ahmed Ağa'nın devlet adına el koyması hususundadır. Söz konusu belgede, Gümrük kâtibi Sadık, ticaret simsarları, Yahudi tüccar taifesinden Eci Mosko'nun oğlu

⁴⁷ BOA, A./DVN (*Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Kalemî*), 170/52.

⁴⁸ BOA, A./MKT.DV, 218/41.

⁴⁹ BOA, C.ML, 668/27369.

⁵⁰ Yasemin Avcı, *Osmanlı Hükümet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (İstanbul 2007), 185; Meydanın ilk tanımı, Luigi Storari'nin kent planında, Tanzimat Devri'nde tamamen doldurulmuş olan iç liman bölgesi üzerindeki 1804 tarihli Kâtibzâde Konağı'nın bölgenin yönetim merkezi kabul edilmesi sonucu konağın çevresinde oluşan dış alan şeklindedir. Aynı dönemde, Osmanlı devletinin modernleşme hareketleri çerçevesinde, yeni ordu için oluşturulan Kışla-i Hümayun'un (Sarı Kışla) Konak'ta inşa edilmesiyle meydan, hem politik hem de askeri güvenlik mekanizmalarından oluşan bir kimlik üstlenmiştir. 1867'de meydanın sınırları Kâtibzâde Konağı yerine yapılan yeni Hükümet Konağı ile Sarı Kışla arasındaki bölgede tanımlanmıştır; Rengin Zengel, “Dönüştürülmüş Bir Meydan: İzmir Konak Meydanı'na Analitik Bir Yaklaşım”, *Mimarlık*, 334, (Mart-Nisan 2007), 42-43.

ve Karabet ile birçok tüccarın fikir birliği içerisinde olduğu görülmektedir. Bilahare aynı dönem içerisinde on iki adadan gelen gemilerin İzmir civarındaki Yenikale'ye vardığında İngiliz gemisi olarak gösterilerek limana alınmaması ve Efreñç gümrüğünün elli beş kuruştan tahsilatı yapıldığı iddiaları ile gümrük vergilerine de cânib-i miri ve beytülmal adıyla el konulması konusunda İzmir Mahkemesine başvurulmuştur. Fransa konsolosluğunun ifadesine göre; İzmir Liman'ına yedi tane geminin geldiğini ve sadece ikisinin limana dâhil edildiğini bunun dışında tahsil ettikleri mahsulleri Dârülharb taraflarına göndererek gümrükteki malları kendi zimmetlerine geçirdiklerini iddia etmiştir. Ayrıca İzmir limanına gelen yedi kıta geminin içeriye alınmadan beşinin Kuşadası ve Çeşme taraflarına gönderilerek Amerikan gemilerine şeker ve kahveden ibaret olan mahsullerin Efreñç gümrük tarifesi üzerinden hesaplandığı öne sürülmüştür. Bundan önce yapılan hesaplamalarda İzmir limanında uygulanan tarife, kahvenin her bir okkasının (kırk dört yüz dirheminde) dörder akçe ile şekerin her kantarından kırk para vergi şeklindeydi. Yük taşıyan işçilerin de aldığı ücret mukabili de hesaplandığında beş altı bin kuruşa denk düşeceği belirtilmiştir. Ancak bu hususun mahkemeye idrakiyle yapılan tahkikatta Kâtibzâdelere iftira atıldığı kat'i surette bu durumun kabul edilemeyeceği hatta kalan ürünlerin dahi fakir fukaraya dağıtıldığı yönünde bir karar çıkarılmıştır.⁵¹

Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin 1808 senesi itibariyle başlayan idari görevinin sonraki birkaç sene içinde devam ettiği görülmektedir. Kaymakam Paşa tarafından gönderilen tahriratta, Darphane-i Amire'den zapt ve idare olunan İzmir voyvodalığı mukataasının 1809-1810 senelerine mahsusu daha evvelden Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Süleyman Ağa'ya tevcih iken kendisinin sürgün olması dolayısıyla Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi'ye ihale olunması buyrulmuştur.⁵²

İzmir Voyvodası Has Haseki olarak tanımlanan Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bulgulara göre, 1811 senesinde İzmir'de aynı zamanda tüccarlık yaptığını görmekteyiz.⁵³ Kâtibzâde Mehmed Efendi'ye ait ticaret mallarını taşıyan geminin Fransızlar tarafından zapt edilmesi üzerine Bâb-ı Âli'ye ayrıntılı olarak vermiş olduğu malumat neticesinde bu kanaate varmış bulunmaktayız.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nde merkezi hazine adına vergi toplayan voyvodalar, görev bölgelerindeki eyalet ve sancaklarda sadece gelir tahsilinde değil, aynı zamanda bu gelirleri, merkezi hazinenin tahsis ettiği harcama alanlarına sevk etmekten de sorumluydu. Emredilen yerlere erzak ve hayvan tedarik etmek ki özellikle XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren asker sevk etmek vb. görevleri de üzerlerine almışlardır. Örneğin; 1770 Çeşme vakasından sonra yakılan donanmayı yeniden inşa etmek üzere bazı gemilerin yapımı için Ege bölgesindeki mütesellim ve voyvodalar görevlendirilmiştir. Bodrum'da kurulan tersanede yapılan gemilerden biri de İzmir voyvodası Hüseyin Kamil Efendi'nin başlatıp, Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin tamamlamaya çalıştığı 63 zirâlık bir gemiydi.⁵⁵ Ayrıca elde ettiğimiz diğer bir belgeye göre; Donanmay-ı Hümâyün gemileri için gerekli olan Bodrum sahasında, İzmir Voyvodası Hacı Mehmed Efendi'nin kontrolünde elli dokuz buçuk arşın uzunluğunda kalyon inşa ettirilmesi buyurulmuştur.⁵⁶ Bununla birlikte yine kendisinden askeri kuvvet babında o dönem Karaman valisi olan Mentеше mutasarrıfının sürgün

⁵¹ BOA, C.ML, 567/23198.

⁵² BOA, HAT, 565/27761.

⁵³ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırma Dergisi*, VIII/12, (1970-74), 61.

⁵⁴ BOA, TS.MA.e (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak), 311/19.

⁵⁵ Yasin Özdemir, "Bir Voyvodanın Ölümü: Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi'nin İdamı", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 6, (İzmir 2007), 140.

⁵⁶ BOA, HAT, 1521/14.

edilmesi hasebiyle bin nefer sekban ile Karaman bölgesine sevk edilmesi hususunda bir emri ferman gönderilmiştir.⁵⁷

Dergâh-ı mu'allam Kapıcıbaşılarından İzmir voyvodası Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi'nin İzmir mukataası hakkında yazılan taktirde; kendisinin voyvoda vasfıyla vefat eden yeniçerilerin mallarına devlet adına el koyması gerektiği ve bu durumun evvelden beri devam eden bir hal olduğu üzerinde durulmuştur.⁵⁸

Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin voyvodalığına binaen elde ettiği mukataa gelirleri ile devlete ait bazı gümrük gelirlerine el koyması ve tüccar olması dolayısıyla şahsi gemilerinde mal kaçırması gibi sebeplerin sürekli olarak dile getirilmesi neticesinde çıkarılan ferman ile idam edilmesi buyrulmuştur. Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'dan gelen bir tahriratta İzmir voyvodası Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi'nin su-i haline binaen donanmada Kaptan-ı Derya Hasan ve Mehmed Paşa tarafından idam olunmuştur. Muhallefatını zabta dair mübaşir tayin edilerek voyvodalığının kaldırılması buyurulmuştur.⁵⁹ Bunun üzerine yaklaşık üç ay sonra muhallefatı yazmaya elverişli birkaç kişinin görevlendirilerek voyvodalığı da gönderilen üç mübaşirden birinin atanması istenmiştir.⁶⁰

Hazine-i Amire'den gelen taktir ile Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin ölümüyle İzmir voyvodalığını idareye Sakız muhassılı ve İstanbul hazinedarı Hüseyin Kamil Efendi atanmıştır. Darphane-i Amire nazırının derkenarına göre, Hacı Mehmed Efendi'nin tasarrufunda bulunan İzmir pamuk ve pamuk ipliği ile geliri yüksek olan İzmir Kalemî cizye rüsumu ve Muğla sancağı avarız vergileri de üç yıllığına iltizam usulüyle Hüseyin Kamil Efendi'ye tevcih olunmuştur.⁶¹

İzmir'de Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin idamı gecesi ticaret ortağı olarak zikredilen ve Trieste'ye kaçmış olan Peksimed Anton adlı zimmi ile ortak bir şirketi olduğu gerekçesi el konulan zimmetinin iade edilmesi yönünde bir yazı sunulmuştur. Dönemin Avusturya elçisinin bu konu üzerine Bâb-ı Ali'ye takdim ettiği taktirde; 1788 tarihinde Avusturya ile vuku bulan savaşta Trieste'ye kendi rızası ile gidip ikamet eden ve Avusturya devletine tabii olarak ticaret amacıyla İzmir'e gelerek birkaç yıllığına burada ikamet ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca Madaçini adlı tacir ile şirket anlaşması yaptığını İzmir'de ise Hacı Mehmed Efendi ile tamamen ticari anlamda bir görüşmenin yaşandığını beyan ederek, mübaşir Hüsnü Bey'in Kâtibzâde'nin muhallefat defterine kendisinin ve ortağının malları olan sekiz kile yük, biri yüklü 3 tane gemi yazıldığını ifade etmiştir. Aslında bu gemilerin Rusya'dan getirildiğini ve birinde 226 ve diğerinde 704 kantar kuruyemişin gümrükte olduğunu elçilerden haber gelene kadar ellerinde tutacaklarını beyan etmişlerdir. Ancak konsolosluk elçilerinin yazışmaları sonucu Kaptan Paşa'nın da emri ile Anton'un Avrupa tayfasından olduğu ve herhangi bir senet ve belgeye tesadüf edilmediği gerekçeleri ile zabt edilen mallarının geri verilmesini beyan etmiştir.⁶²

Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin muhallefat defterinin kaydedilmesi meselesi bir hayli uzun sürmüştür. Gerek ticari ilişkilerde bulunduğu tüccarlar ile olan yazışmaları gerekse gayri resmi yapmış olduğu işlerin araştırılması hususu detaylı olarak tetkik edilmiştir. Hatta mübaşir olarak belgelerde bahsi geçen Hüsnü Bey'in tayin edilmesine rağmen kayıtların teferruatlı olarak

⁵⁷ BOA, HAT, 277/16268.

⁵⁸ BOA, AE.SMST.IV (Ali Emiri Mustafa IV), 7/534; 13/1006; 13/1009.

⁵⁹ BOA, HAT, 494/24250.

⁶⁰ BOA, HAT, 1268/49120.

⁶¹ BOA, C.DH, 86/4281; BOA, DRB, 33/1630.

⁶² BOA, HAT, 286/17152.

tutulabilmesi için Darphane-i Amire'den birkaç isim daha önerilmesi talep edilmiştir. Buna göre, “Kâtiboğlunun muhallefatını (silik) zabt ve tahrir eylemek hayli iştir pusulada yazdığı adamlar vasıtasıyla beceremezler. Darbhane Nazırı İbtida Voyvoda bulunsun ol vakte kadar sen dahi (silik) hür birkaç adam dahi mülahaza ve arz eylesin deyu emir ve ferman buyrulmuş olmakla mantuk münifi üzere Bâb-ı âliye üç bend bir kıt 'a takrir-i takdim edip me'elinde voyvoda mezkûr için Dergâh-ı Ali Kapucubaşlarından Müftizade Hüseyin Ağa ve Hocagândan İstanbul cizyedârı esbak Hüseyin Kamil Efendi ve Silahşöran-ı hassadan Atina Voyvodası sabık İsmail Ağa kullarına intihab ederek mumi ileyhimden birinin veyahut ahar kullarının voyvoda nasbı ve voyvodalık mezkurun bakiye 'i müddetinin ber vech-i emanet ihalesi ve 32-33 senelerinin şimdilik usul-i sabıkı üzere mukayit olan bedel-i iltizamıyla seneteyn olarak iltizamen tefvizi hususlarını ...”⁶³ Belgede işaret edildiği gibi Kapıcıbaşı Müftizâde Hüseyin Ağa, eski İstanbul cizyedârı Hüseyin Kamil Efendi ve eski Atina voyvodası İsmail Ağa gibi isimlerin de dâhil edilerek muhallefatin araştırılması ile Kâtibzâde Mehmed Efendi üzerinde bulunan iltizamın da söz konusu şahıslara verilmesi konuları üzerinde durulmuştur.

Kâtibzâde Hacı Mehmed Ağa'nın cânib-i miriden zapt ve yazımına memur olan Hüseyin Ağa'nın ifadesine göre, Kâtibzâde'nin Bodrum sahasının inşasına memur iken Kalyon-u Hümayun'a yapılan masraflarla birlikte eşya, gemi ve kayıkların tahkik ile defter tutulmak üzere mühürdarlık hizmetine bağlanmış olan Ahmed Efendi tayin edilmiştir. 6 Ocak 1817 tarihinde İzmir'de olan muhallefât defteri düzenlenene kadar Ahmed Efendi'nin icabet etmediği gerekçesiyle bu defa görevlendirme Menteşe Mütesellimi ve Kalyon-u Hümayun bina emini olan Tavas âyanı Osman Ağa'ya irtikâp etmiştir. Osman Ağa'nın yapmış olduğu araştırma neticesinde herhangi bir kayda rastlanmaması üzerine İzmir'deki tahkikat sonucu ve Kalyon-u Hümayun mimar ve kalfası Seyyid Mehmed Latif Efendi'nin muhasebe kaydıyla birlikte toplam muhallefatin 24686,5 kuruş olduğu beyan edilmiştir. Muhasebede tutulan kayda göre; 21.227 kuruş Ömer Ağa ve Kâtibzâde Ahmed Efendi'nin uhdesine verilerek bir kısmının da İzmir kazasındaki kalyona harcandığı ifade edilmiştir; fakat Ahmed Efendi'nin ölümüyle muhallefatin Menteşe Mütesellimi Osman Ağa'ya borçlarıyla birlikte 1816 senesinde devir teslim edildiğini görmekteyiz.⁶⁴

Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi'nin muhallefatinin zabtına memur olan diğer şahıs da Hüsnü Beyefendi ile Kalyon-u Hümayun inşa nezaretine memur atanan Tatar zâde İsmail'dir. Bahsi geçen memurların yaptıkları tahkikata göre, muhallefatin tahmini tutarı 1540 kuruş ve Bodrum'daki gemi ile eşyalarının tahmini tutarı da 23046 kuruş civarındadır. Ayrıca Bodrum'dan gelen defter ile İzmir'deki mevcut defterlerde kaydedilen toplam masrafın 185523,5 kuruş olduğu toplamda 210 kuruşa denk geldiği kaydedilmiştir. Ancak Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi'nin Bodrum'daki 3 kısım gemi kalyonunun inşasına memur olduğu zaman gemilerin bir müddet kullanıldığı sonrasında da Tersane-i Amire'ye teslim edilmek üzere Menteşe Sancağı Mütesellimi Tavaslı Osman Ağa'ya gönderildiği bilinmektedir. Bununla birlikte Kalyon'da istihdam edilen amele gelirleri ve gönderilen kerestenin ücreti ile nakliyesi gibi masrafların tam olarak belirlenemediği ifade edilmiştir.

31 Aralık 1816 tarihinde tanzim edilen deftere göre, Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi'nin Bodrum'daki alacak, gemi ve eşyası ile inşasına memur olduğu Kalyon-u Hümayun masrafları toplamda 210210 kuruş 10 paradır. Kalyon inşasındaki masrafların 1510 kuruş, Bodrum'daki

⁶³ BOA, HAT, 1268/49120; 1268/49115.

⁶⁴ BOA, CML, 199/8231, 2.

mevcut gemi ve eşyaların tahmini tutarı 23146,5 para ile Bodrum sahasındaki diğer masrafların 164183 kuruş 10 para, İzmir'deki mevcut defterdeki masrafların da 23140,5 civarında olduğu tespit edilmiştir.⁶⁵

Kâtibzâde'nin muhalefat kayıtları tutulurken alacaklıların da zaman zaman iddiaları söz konusu olmuştur. Bunlardan biri de İzmir sakinlerinden Halatçı İlya namı bir zimminin Kâtibzâde Hacı Mehmed'in Tuzla burnu mahallesinde deniz kıyısında yer alan arazi ve bahçesinde hizmetinde bulunduğu gerekçesiyle zimmetinde olan 28279 kuruştan alacağı olduğu iddia etmiştir. Kâtibzâde Hacı Mehmed'in oğlu Osman'ın küçük olması sebebiyle Sancak emiri olan akrabası Arif zâde Ahmed'in bahsedilen iddiaya göre; İzmir'deki arazisiyle otuz kantar sabun, bir adet balık ağı ile bir adet kayığı İnce Mehmed isimli bir vekile bırakmıştır. Bahsi geçen araziden 5490 kuruşu İlya adlı zimmi kendi tasarrufuna alarak 16370 kuruşu da Rum zimmilere ticari ilişkileri için ferağ etmiştir.⁶⁶ Ölümüyle birlikte muhalefatına el konulduğu gerekçesi ile Hazine-i Amire'nin resmi olarak tuttuğu kayıtlarda “*Kâtib-zâde el-hac Mehmedin medine’i İzmir havalisinde kain kaffe’i muhalefat ve emlak ve zemimatı canib-i miriden ba’de’l-zabt teslim-i hazine’i amire kılınan iki yük yirmi beş bin kuruş bedel mukabili veresesine terk olunduğunu mübeyyin bâ hattı hümayun şahane iki yüz otuz iki senesi Rebiülevvelinin yirmi beşinci gününde emr-i şerifim verildiği*” ifade edildiğinden fermanın maddeleri gereğince verilen akçelerin tahsil edilerek arazilerin Kâtibzâde Osman’a verilmesi hususu Divân-ı Hümâyun tarafından 1824 yılında dile getirilmiştir.⁶⁷

Belgelere yansıyan bu ifadelerden anlaşıldığı üzere tutulan mahkeme kayıtları neticesinde Kâtibzâde'nin ölümüyle veresesinin aile üyeleri tarafından takip edildiği ve kendi haklarına düşen meblağları alabilmek için mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin nikâhlı eşi olarak Vesile Hanım ve diğer eşi olan Sebiya Hanım ile kızı Sıdika Hanım'ın isimleri geçmektedir.

İzmir'de idari kavgaların devam ettiği ve voyvodaların sık sık değiştiği bir sırada Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi İzmir voyvodası olmuştur. İzmir'de çok geniş bir nüfuz kazanmıştır. Yaklaşık 10-15 sene boyunca çeşitli idari vazifelerle İzmir şehrine hükmettiği görülmektedir. Şehirdeki ahaliye karşı sert davranışları ile birçok haksızlığa göz yumduğu görülmektedir. Buna karşın İzmir'de Frenk ve gayrimüslimlere rağbet ederek, onların şehirde geniş imkân kazanmalarına ses çıkarmamıştır. Bu dönemde Rumların sayısında bir artış söz konusu olmuştur. Kâtibzâde, İzmir'de nüfuzlarının en yüksek olduğu sırada, Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa tarafından başka bölgelere sürülmüşlerse de daha sonrasında yeniden nüfuz kazandıkları aşikârdır.

Kâtibzâde Hacı Mehmed Efendi'nin ölümünden sonra İzmir'deki idari karışıklıklar devam etmiştir. 1824 yılında “*İhtisap Nezareti*” kurulunca, İzmir'in geliri büyük ölçüde bu nezarete bağlanmıştır. Böylelikle İzmir'deki en yüksek mülki amir ihtisap nazırı olmuştur. Ancak bununla birlikte voyvodalık, âyanlık ve mütesellimlerin de varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.⁶⁸

⁶⁵ BOA, C.ML, 199/8231, 1

⁶⁶ BOA, AE.SMHD.II, (Ali Emiri Mahmud II) 21/1250; “İlya arazi’i mezbûrenin altı bin yüz kırk sekizer ze’ameti rum taifesi evkafı mütevellisine ve üç yüz kırk zira’ını Ezriya zimmiye ve iki yüz kırk zira’ati adamları Manol zimmiye ve iki yüz zira’ati Yani zimmiye ve iki yüz zira’ati Sarandi zimmiye ve yüz seksen zira’ını Kalaycı zimmiye bey’ ve beş bin dört yüz doksan dört zira’ını yerinde ibka eylediğinden sonra...”

⁶⁷ BOA, AE.SMHD.II, 21/1250.

⁶⁸ Baykara, a.g.e., 54.

3.3. Kâtibzâde İsmail Fahreddin Efendi

Süleymaniye Müderrisi olan İzmirli Müftüzâde İsmail Fahreddin Efendi'nin 1808 senesi itibarıyla İzmir âyanı olduğu ve kardeşi Hacı Mehmed Efendi'ye tevcih edilen voyvodalık mertebesiyle ismine rastlamaktayız. 9 Mayıs 1812 İzmir âyanlığına binaen Osmanlı-Rus savaşının vuku bulmasıyla ordunun ihtiyacı için İzmir âyanı Kâtibzâde İsmail Fahreddin Efendi'den hükümete gönderilmek üzere on bin kantar civarında buğday talep edilmiştir. İzmir merkez ve civar kazalardan sağlanacak buğdayın ilaç yapımı ve peksimet (savaş ve kıtlıklarda kullanılan bir ekmek çeşidi) için kullanılmak üzere gönderilmesi buyrulmuştur.⁶⁹

Kâtibzâde İsmail Fahreddin Efendi'nin âyanlık yaptığı dönemde kardeşi Hacı Mehmed Efendi'nin uygunsuz hareketleri dolayısıyla idam edilerek mallarına el koyulması Kâtibzâde ailesine olan güvenin sarsılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Kâtibzâde İsmail Fahreddin ve küçük kardeşi Hacı Mustafa Efendi'nin Sofya'ya sürgün edildiklerini görmekteyiz.⁷⁰ Sofya'daki sürgün hayatlarının yaklaşık dokuz yıl sürmesine rağmen zaman zaman ülkelerine dönmek için talepleri söz konusu olmuştur. Fakat görünen şudur ki, uzunca bir dönem dönmeleri hususuna sıcak bakılmamıştır. Buna göre, 2 Ekim 1816 tarihinde hükümete gönderilen bir tahrirata cevaben "...İzmir eski müftüsü Kâtibzâde Seyyid İsmail Fahreddin Efendi ve kardeşi Seyyid Mustafa Efendi'nin Filibe'de ikamete tabii tutulmaları..." buyrulmuştur.⁷¹

Arşiv belgelerine göre 7 Ağustos 1823 tarihinde İzmir'den Sofya'ya sürülmüş olan Kâtibzâdelerden eski Müftü İsmail Fahreddin ve kardeşi Mustafa Efendi'nin afları ve İzmir'e ikametleri tekrar talep edilmiş bu defa yalnızca Dersaadet'te ikamet etmeleri üzerine dönmelerinin caiz olduğu vurgulanmıştır.⁷²

3.4. Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi

Kâtibzâde Osman Efendi'nin en küçük oğlu olan Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi ile ilgili en erken kayıtlanan arşiv belgesinde, Sofya'da Kâtibzâde hanedanından abisi İsmail Fahreddin ile birlikte sürgünde oldukları ve cezalarının affedilmesi hususunda zuhur etmiştir. Kaptan-ı Derya Mehmed Hüsrev Paşa'ya gönderilen arzuhalde, Sofya'da ikamet eden eski İzmir müftüsü Fahreddin Efendi ve biraderi Mustafa Efendi'nin istekleri doğrultusunda yalnızca Dersaadet'e yani İstanbul'a dönebilecekleri ifade edildiğinden bahis affedildiklerini görüyoruz.⁷³ Bir müddet sonra Hacı Mustafa Efendi'nin İzmir'e dönerek voyvodalık yaptığı bilinmektedir.

Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin İzmir'e dönmesiyle birlikte kendisine voyvodalık tayin edildiği görülmektedir. İzmir'e yerleşmiş olan Hacı Mustafa Efendi'nin aynı zamanda mizan eminliğine atandığını ve bir süre sonra da maaşına zam yapıldığı bilgisine ulaşılmaktadır.

21 Eylül 1827 tarihinde İhtisap Ağası Mustafa Efendi'nin voyvodalığı zamanında tahsil edilemeyen bakayanın, kimlerin zimmetinde olduğu gösterilerek, bir an önce tahsil edilmesi ve hazineye gönderilmesi için İzmir muhafızı Hasan Paşa'ya ve Menemen kadısına emir yazılmıştır.⁷⁴ Buna benzer bir belgede Aydın müşirliğine gönderilmiştir. Belgede ifade edildiği üzere, Denizli

⁶⁹ BOA, C.AS, 427/17754.

⁷⁰ BOA, C.ML, 567/23198.

⁷¹ BOA, AE.SMHD.II, 26/1584.

⁷² BOA, HAT, 516/25221 A/B.

⁷³ BOA, HAT, 516/25221 A/B; "Sofya'da ikamete memur Kâtibzâdelerden İzmir Müftüsü sabık Seyyid İsmail Fahreddin Efendi ile biraderi Seyyid Mustafa Efendi da 'ilerin in ızdırab hallerinden bahisle af ve itlakları hususu mir-i mirandan Sofya muhafızı Malik paşa kulları tarafından inha ve iltimas olduğuna bina'en mumi ileyhuma da 'ilerin in İzmir'e avdetleri..."

⁷⁴ BOA, C.ML, 514/20993.

eski voyvodası Hacı Abdullah Ağa'nın ölümüyle İzmirli Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi zimmetinde kalan 9246 kuruş alacağının tahsili hususunda vasi olarak görevlendirilen Hacı Mustafa Ağa tarafından İzmir muhassılına icabet etmiş olan 2000 kuruş tahsil etmiş ise de kalan 7246 kuruşun ödenmediği hususu dile getirilmiştir.⁷⁵

24 Ekim 1827 tarihli diğer bir belgede ise Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin halen mizan emniyeti yapmış olduğunu ve kendisinin ihtisap ve fes nazırlığına yükselmesi dolayısıyla Enderun-ı Hümayun'un talep ettiği Asakir-i Mansure askerlerine dikilecek olan altı yüz kadar fesin yalnızca kendi mührüyle askerlere satılacağı vurgulanmıştır;

“...Bu tarafta olan asakir-i mansure neferatına ilbas olunan feslerden hiç olmaz ise beş on kadar fes alıp bu def'a gönderilen adama teslimen irsal edesin deyu iş'ar buyrulmuş fesse müstakil şabcının hanında mütemekkin olmak üzere İzmirli Kâtibzâdelerin Küçük karındaşı hala Mizan emini Hacı Mustafa Efendi kulunuzu nazır nasb olunup cemi' fesçi esnafına gelen fesler anın ma'rifeti ve damgasıyla fûruht olunur ve asakir-i mansure fesleri ahar kimesne fûruht edemeyip nazıra mahsus oldu ancak Enderun-ı hümayunun altı yüz fes bu tarihte tedarikinde...”⁷⁶

Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin bir süre de İzmir gümrük nazırlığı yaptığını ve vazifesine binaen mukataa gelirlerine sahip olduğunu biliyoruz; ancak bu görevini ne kadar süre devam ettirdiği hakkında bir malumata sahip değiliz.

27 Mart 1829 tarihinde “...Memâlik-i Osmaniye'nin İpek Mizanı mukataasının iki seneliğine toptan İzmirli Kâtibzâde Hacı Mustafa'ya ihale kılındığı...”⁷⁷ görülmektedir.⁷⁷ 26 Ekim 1829 tarihli bir belgede, Aydın ve Saruhan dolaylarındaki uygunsuzluğun giderilmesi için söz konusu sancaklara mütesellim idaresi gönderilip gönderilmeyeceğine İhtisap ve Fes Nazırı Mustafa Efendi'nin emrinin gerekli olduğu üzerine bir belgeye rastlamaktayız.⁷⁸

Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi 16 Aralık 1829 Zeybek gailisinin sonlandırılmasında büyük hizmet eden yeğeni Ahmed Ağa'ya kapıcıbaşılık rütbesinin tevcih edilmesinde rol oynamıştır.⁷⁹

18 Aralık 1829 Saruhan Sancağı mütesellimi Mehmed tarafından Zeybek eşkıyasının takibi için Aydın Sancağına sevk olunan askerlerin başbuğu olan Yetim Ahmed Ağa'ya, eşkıya takibindeki hizmetine mükâfaten kapıcıbaşılık tevcihine dair İhtisap Nazırı Mustafa Efendi'nin mührünü görmekteyiz.⁸⁰ 22 Kasım 1829 tarihinde gönderilen şukkada; Saruhan mütesellimi Mehmed Ağa'nın Zeybek eşkıyasını defettiği ve on beş kişinin kafalarının kesildiğine dair İhtisap Nazırı Mustafa Efendi'ye bildirilmiştir.

Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin zaman zaman görevini suiistimal ettiğine dair şikâyetler vuku bulmuştur. İzmir'de Seyyid Abdülkadir isimli bir kimsenin babasından kalan taş evini yetim olduğu gerekçesiyle Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin zapt ettiği ve mutasarrıf olduğu mülke ait bahçesini birkaç yıldan beri elinde tuttuğunu ifade ederek İzmir muhassılına şikâyette bulunmuştur.⁸¹

⁷⁵ BOA, A/JMKT, 6/89.

⁷⁶ BOA, C.AS, 134/5976.

⁷⁷ BOA, C.ML, 137/5854.

⁷⁸ BOA, HAT, 467/22833.

⁷⁹ BOA, HAT, 466/22828.

⁸⁰ BOA, HAT, 466/22825.

⁸¹ BOA, A./JMKT.DV, 2/80; “Seyyid Abdülkadir nam kimesnenin pederi müteveffa Fahreddin Efendi hal hayatında bâ hüccet-i şer'iyeye merkumun üzerine yaptırmış olduğu bir bâb kargir menzilin İzmir'de sâkin Kâtibzâde Mustafa Efendi yetimdir diyerek zabt etmek da'iyesinde olduğundan başka merkumun bâ hüccet-i mutasarrıf olduğu bir kıt'a mülk-i bahçesinin çend seneden beri (...)

İzmir'in, Batı Anadolu'nun en mühim merkezi ve Anadolu'nun batıya açılan kapısı olması dolayısıyla İzmir İhtisap Nezaretinin sınırları yalnızca İzmir ve yakın çevresi olarak çizilmemiştir. İzmir merkezinden başka Kuşadası, Foça, Ödemiş, Tire, Bayındır, Aydın, Manisa, Edremit, Ayvalık, Ayazmend, Lâpseki ve Çanakkale'ye kadar uzanan yerler ile Midilli ve Rodos gibi adaların gelirleri de İzmir ihtisabına bağlanmıştır. İzmir ihtisabınca toplanan gelirler sadece İhtisap vergileri veya öncesinden gelirleri ihtisaba bağlananlardan ibaret değildir. Mayıs 1827'den itibaren gönderilen bir seri hükümlerle “*miriyye, kantariyye, ruhsatiyye*” gibi adlarla konan vergilerin toplanması işi de İzmir İhtisabına havale edilmiş; özellikle o zamana kadar yurt dışına çıkışına pek müsaade edilmeyen maddelerin ihtiyaç fazlasının ihracının da İzmir ihtisabı tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır.⁸²

Mühim bir ihraç maddesi olan afyon da Temmuz 1829'da çıkarılan bir emirle İzmir İhtisap Nazırının tezkiresine bağlandı. Mahsulün İzmir'den başka iskeleden ihracı yasaklanırken, devşirecek tüccardan alınmak üzere kantariyye konmuştur.⁸³

Bir dönem boyunca Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi ile alakalı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu dönem aralığında Aralık 1837'de tesadüf ettiğimiz bir belgeye göre, ailesiyle birlikte İzmir'e gidecek olan eski Gümrük Emni Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'ye üç bin kuruş ihsan edilmesi istenmiştir. Bu belgeden anlaşıldığı üzere Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin bir süre Dersaadet'te kaldığı ve müşkül durumda olması dolayısıyla kendisine yardım edildiği görülmektedir. Bununla birlikte 16 Eylül 1840 tarihinde kendisine belli bir maaş tahsis edilerek zam yapıldığı ifade edilmektedir.⁸⁴

Kâtibzâde Mustafa Efendi'nin sürgünden İzmir'e gelişi sonrasında aldığı ihtisap nazırlığı vazifesi ile gümrük taife işlerini yürüttüğünü; ancak uhdesine aldığı gelirler dışında zimmetine mal geçirme ve rüşvet gibi vakalara da rastlandığını görmekteyiz. Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin ölümüne dair bir herhangi bir kayıt söz konusu olmadığı gibi ölümünden sonraki süreçte aile üyelerinden gelen arzuhaller ile kendisi hakkında daha fazla malumata ulaşılmış bulunmaktayız.

3.4.1. Oğulları Mehmed Galip, Mehmed Akif ve Ragıp Beyler

İzmir'e ailesiyle birlikte gelen Hacı Mustafa Efendi'nin burada İzmir gümrük nazırlığı yaptığını ölümünden sonraki süreçte mirasçılarının maaş talepleri üzerine belgelere yansıyan ifadelerden anlamaktayız. Arşiv vesikalarından edindiğimiz bilgiye göre, Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin Mehmed Galip, Mehmed Akif ve Ragıp Bey adında üç oğlu bulunmaktadır.

Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Mehmed Akif Bey'in maruzatını ifade ettiği bir belgede; babasının Saltanat-ı seniyyeden ve emektar Devlet-i Aliye'den İzmir Hanedan üyesi eski İhtisap Nazırı Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi olduğunu kendisinin yapmış olduğu hizmetler mukabilinde tahsis olunan İzmir gümrüğü malından beş yüz kuruş maaş aldığını ifade etmiştir. Ancak bu maaşın kesintiye uğradığını kalan aile üyelerinin perişan ve sefil durumdan bahis kendilerine merhamet buyrularak maaşın ihsan edilmesi talep edilmiştir.⁸⁵ Aynı sene içerisinde diğer oğlu Mehmed Galip Bey'in de müşkülâtlarını ifade etmek babında Kâtibzâde ailesinden olanların

ahz etmiş olduğu ve bu keyfiyet kendiyi gadrı muceb olup ol tarafta ihkâk-ı hak ne mümkün olacağı beyanıyla keyfiyetin taraf-ı şeriflerinden ba 'de'l-tahkik efendi'i mumi ileyhin li-ecli'l-terâfi ' deraliyyeye ihzârı hususu...”

⁸² Kütükoğlu, “1826 Düzenlemesinden sonra İzmir İhtisap Nezâreti”, 486.

⁸³ Kütükoğlu, a.g.m., 497.

⁸⁴ BOA, *İ.DH (İrade Dahiliye)*, 21/996.

⁸⁵ BOA, *MVL*, 55/53, s.1

yetim ve perişan bir durumda olduklarını uzunca ifadelerle anlatarak maaş taleplerini dile getirmiştir.⁸⁶

Yukarıda bahsedildiği gibi, Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Mehmed Galip Bey babası Mustafa Efendi'ye eski İzmir gümrüğünden tahsis olunan beş yüz kuruşluk maaşın yetim kalan aile üyelerine verilmesini talep etmiştir.⁸⁷ Söz konusu yazıya cevaben; "...*ma'aş mezkûrun iki yüz elli kuruş geçen altmış bir senesi cemaziy'el-ahiresinin on sekizinci tarihiyle müte'allık buyrulan İrade'î Aliye mucibince Enderun-ı hümayundan mahreç Halil Efendi'ye ve nısfı diğeri olan iki yüz elli kuruş dahi (...) Bekir Paşazâde Hamid Bey'e tahsis buyrulmuş olduğu kuyud-ı hazineden tebeyyün eylemiş olmasına mebni evrâk-ı mezkure leffen i'ade ve takdim hakipâyı samileri kılınmış...*"⁸⁸ İfadeleriyle söz konusu maaşın iki yüz elli kuruşu Bekir Paşazâde Hamid Bey'e diğer iki yüz elli kuruşu da Halil Efendi'ye 13 Haziran 1847 tarihinde beratlarıyla verildiği ve emr-i ferman ile hisselerinin kendilerine iade edilmesi buyrulmuştur.⁸⁹

Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin İzmir gümrüğü malından tahsis olunan beş yüz kuruş maaşın ıstırap içerisinde olmalarından dolayı yetim kalan çocuklarına verilmesi hususunda bir başka arzuhal de Hacı Mustafa Efendi'nin diğer oğlu Ragıp Bey tarafından dile getirilmiştir. Kendisine de verilen aynı tarihli cevapta maaşın yarısının Hamdi Bey diğer yarısının da Halil Efendi'ye tahsis edildiği bildirilmiştir.⁹⁰

Kâtibzâde Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Mehmed Galip Bey'in 2-3 yıl içerisinde perişan ve mağdur olduğu gerekçesi ile birkaç kez istihdam ve yardım talebinde bulunduğunu görmekteyiz.⁹¹ Mehmed Galip Efendi mağduriyetini ifade etmek babında Sultan II. Mahmud'un İzmir sakinlerine beş yüz kuruş maaş tahsis ettiğini; ancak maaşın kendisine verilmediği beyanıyla perişan olduğunu, kendisine yardım için sadaka olarak bir miktar harçlık verilmesini dile getirmiştir.⁹²

Bir diğer arzuhalde ise Ramazan ayı dolayısıyla müşkül durumda olmaları hasebiyle yardım isteği ifade edilmiştir;

"...*hazret-i vekâletpenâhilerinden va'ad nev'id buyrulmuş olan mahlûl ma'aş henüz zuhur etmemiş ise de bu kulları kesrû'l-ayâl bulunduğum cihetten hal-i ızdırab fakirânem derece'î kemâle piveste olmuş olduğundan aman efendim hal pür melâl-i acizâneme rahmen ve şefkaten ve müteveffa pederimin emekdar ve çerağ devlet-i âliyeden bulunduğuna ri'ayeten ve Ramazan bi deriğ ve erzân buyrularak ve harçlık edecek bir akçem olmadığı ve bir miktar dahi Ramazan-ı Şerifatıyesi ihsan buyrulması iş bu efendimden matlub eylediğim iki meradan çakirânemi hasyeten kaydı deryâyı muhitten necatıma ve mesrûren vatan-ı asliyem olan İzmir'e ayâl-i evlâdıma canibine mesruren esrar buyrulmaları...*"⁹³

24 Eylül 1849 tarihinde Mehmed Galip Efendi'ye yardım edildiğini⁹⁴ ve bununla birlikte istihdam edilmek üzere Dersaadet'e gönderildiğini söz konusu belgedeki, "*İzmirli Kâtibzâdenin mahdumu Mehmed Galip Efendi bir müddetten beri Dersaadette bulunarak bu kere İzmir'e azimet*

⁸⁶ BOA, MVL, 55/53, 2.

⁸⁷ BOA, A.JMKT, 94/32.

⁸⁸ BOA, A.JMKT, 94/3.

⁸⁹ BOA, MVL, 55/53, 3.

⁹⁰ BOA, MVL, 55/33, 3.

⁹¹ BOA, MVL, 77/42; 79/18; 81/60.

⁹² BOA, A.JMKT, 229/34.

⁹³ BOA, MVL, 77/42.

⁹⁴ BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vala), 151/4288.

edeceğinden ve kendisi medyun ve muzdarip olarak isti 'taf eylediğinden ve ihtiyacı Meclis-i Valâ tarafından tahkik kılındığından mumi ileyh bin kuruş atıye'i seniyye itasına...' ifadelerinden anlaşılması mümkündür.⁹⁵ İzmirli Kâtibzâde'nin oğlu Mehmed Galip Efendi'nin bir müddetten beri Dersaadette bulunduğu ve mağdur olarak İzmir'e gideceği hususuna cevaben Meclis-i Valâ'dan tahkik edilen bin kuruşun Maliye-i Hazine'den verilmesi buyurulmuştur.⁹⁶

İzmir Valisi Hacı Kamil Paşa'ya gönderilen bir arzuhalde, Mehmed Galip Efendi'nin babası eski Gümrük Nazırı Kâtibzâde Mustafa Efendi'nin İzmir'deki Kışlak-ı Hümayundaki yirmi beş zira' (arşın/metre) arsa ile validesi rahmetli cariyelerinin mutasarrıflığında olduğu konak Hacı Mustafa Efendi'nin kulu olan Ahmed isimli şahsa zorla intikal etmiştir. Ahmed isimli kişinin ilk etapta üzerine aldığı arsa ve konak için kendi hakkı olduğunu iddia ettiğini sonrasında ise arsa ve konağın değeri olarak beş bin kuruş meblağı senet yaparak anlaşmazlığı gidermeye çalıştığını görmekteyiz. Ancak Ahmed'in ölümüyle terekesine el koyan oğlu mahkeme kâtibi Osman Ratıp Efendi'den birçok kez bu meblağ talep edilmesine rağmen muhalefet ederek keyfi davrandığı ifade edilmiştir. Mehmed Galip Efendi, söz konusu beş bin kuruşu sefalet içerisinde olması dolayısıyla tahsil edilmesini istemektedir.⁹⁷ İzmir Valisi Hacı Kamil Paşa'nın konu ile alakalı olarak araştırma yaptırdığı ve bu meblağı Osman Ratıp Efendi'den icra yoluyla temin edilmesi yönünde emir buyurduğunu görmekteyiz.⁹⁸

3.5. Kâtibzâde Ömer Efendi

Kâtibzâde Osman Efendi'nin kaynaklara yansıdığı bilgiler mevcudiyetinde diğer bir oğlu da Kâtibzâde Ömer Efendi'dir. Kâtibzâde Ömer Efendi ile alakalı hususlar genel itibarıyla eşi Şerife Ayşe Hanım ve oğlu Mehmed Bey'in babasından intikal eden araziler üzerindeki çekişmeli durumları açığa çıkarma ve kendilerine pay edilen mal ve mülklere Kâtibzâdelerin mağduriyet yaşamaması için sahip olunması gerektiği üzerinedir.

Kâtibzâde Ömer Efendi'nin oğlu Mehmed Bey, İzmir'in Kirişhane kalesi olarak tabir edilen Göztepe Mahallesi civarındaki arazinin cedlerinden babalarına ve babalarından da kendilerine kaldığını iddia etmektedir. Bahsi geçen mevkiye Kâtibzâde Mehmed Bey'e ait olan araziye dönemin mal memuru Hıfzı Efendi'nin uhdesine intikal ettirdiği yönünde bir şikâyet bildirmektedir. Bununla birlikte Hıfzı Efendi'nin üzerine geçirdiği arazinin yarısını eniştesi Mehmed Ali Ağa'ya satılarak senet yapıldığı öne sürülmüştür. Bu arazi üzerine önceden de bir yazışma ele alınmış ve arazinin taşlık olması dolayısıyla kullanışsız olduğu iddia edilerek ciddi bir masraf oluşturacağı ifade edilmiştir. Bilhassa kırma ve araziye açma konusunda büyük zorluk çekildiği konuları gündeme gelmiştir. Söz konusu arazinin ziyadesiyle taşlık olan mahallerinde taliplerine satışının yapılmasının uygun olduğu gerekçe gösterilerek mühürlü kararnamele ile arz nâmeler hazırlanmıştır. Böylece Kâtibzâde Mehmed Efendi ve ailesine verilmesi gereken arazinin ve satılan yerlerin geri alınma bedeli ve küsuratının mirice zapt edilmesi sebebiyle Kâtibzâde ailesinin fakir ve ıstırap içerisinde kalacağı iddia edilmiştir.⁹⁹

Aşağıdaki tablolarda, Kâtibzâde Mehmed Efendi ve ailesine babaları Kâtibzâde Ömer Efendi'den intikal eden İzmir'deki Kirişhane kalesinden Göztepe civarına doğru yazlık bölge

⁹⁵ BOA, A.}MKT.MVL, 25/46; A.}MKT.NZD (Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı), 4/60.

⁹⁶ BOA, A.}MKT.NZD, 4/60.

⁹⁷ BOA, A.}MKT.UM, 107/70, 1.

⁹⁸ BOA, A.}MKT.UM, 107/70, 2.

⁹⁹ BOA, MVL, 400/1, 2.

olarak nitelendirdikleri mahallelerde arazi satışı yapılan şahıs ve arazi dönümlerinin defter kayıtları mevcuttur.¹⁰⁰

Tablo 1: İzmir’de Kirişhane Kalesi tabir olunan mahallin yukarı civarında ve havalisinde bulunan mahallerin defteridir;

(...) İbrahim’e devredilmiştir. Kahveci Şerif Mehmed’e 1 dönüm,	Akçesi alınmamıştır. Keresteci Ahmet Ağa’ya satışı yapılan 6 dönüm,	Çıkrıkçı Hacı’ya satışı olunan bağ ve bahçenin dönümleriyle Kolağası Hafız Ağa’ya satışı.
Balta unvanlı şerif Mehmed elinde bulunan bağ ve dutluk 4 dönüm,	Kaleli Kalfacı’ya satılarak bilâ izin Abdullah elinde bulunan bağ ve tarla 8 dönüm,	Kahveci Hüseyin Ağa’nın kahvehane elinde bulunan 5 dönüm,
Hammal (...) dan alınan Nestanca denilen Hatun elinde bulunan 5 dönüm,	Hacı Emin Ağa namli kişinin elinde bulunan harap bağ 8 dönüm akçesi alınmamıştır.	Mimar Yenato isimli şahsın elinde bulunan 15 dönüm,
Keresteci Deli Ali nam kimseye satılan; ancak kendisinin vefatıyla başkasına verilmiş olan bağ 6 dönüm,	Redif sancaktarı Ağa elinde bulunan bağ 4 dönüm,	Doğramacı Matyo elinde bulunan bağ 8 dönüm,
Avanis ve Haçatur elinde bulunan 10 dönüm,	Çilingir Temrit oğlu Serkez elinde bulunan 2 dönüm, bazı kimselere satmıştır.	Sarraf Estefan elinde bulunan 3 dönüm,
Esterani oğlu Yorgi bünyesinde bulunan 10 dönüm,	Çukacı Avanis Nurbaryan elinde bulunan 2 dönüm,	Saatçi Serkez oğlu Semoyan elinde bulunan duvarı mahut mahal 2 dönüm,
Komarzekan elinde bulunan mahal 4 dönüm Saire devredilmiştir.	Hatice Hanıma satışı olunan bağ 3 dönüm,	Kezalik bakkal Artin ve kardeşi elinde bulunan 8 dönüm,
Artin elinde bulunan 2 dönüm,	Mismar Estefana satışı olunan Kırçılı Yorgi elinde bulunan 3 dönüm,	Dönüm 151.5 Her dönümü yirmi beşer kuruşa verdiği malum olmak için şerh verildi.

Tablo 2: Frenk caddesinden Göztepe bağları hududuna kadar verilen mahallerin miktarı;

Köprüden yukarı Mismar Mumi elinde 26 dönüm,	Ref’atlı Selcan Beyefendi elinde bulunan 12 dönüm,	Abdurrahman Efendi elinde bulunan 2 dönüm
Kamil Bey elinde bulunan 4 dönüm,	Ref’atlı İskender Bey elinde bulunan 1 dönüm,	Behçet Efendi elinde bulunan 1 dönüm,

Tablo 3: Göztepe bağlarıyla (...) hanelerde bulunan (...) Hasan Kalesi yakınlarında belli miktar (kesik) ve Bezirgan Yahudi isimli kişinin uhdesinde bulunan;

Demirci esnafından İsmail elinde bulunan 10 dönüm,	Devlet-i Âliye’nin Rum milleti kadınlarından (...) elinde bulunan 14 dönüm,
--	---

¹⁰⁰ BOA, MVL, 400/1, 2.

Bahsi geçen arazilerin bağ ve bahçe yapılması bir taraftan da imara açılmakta olduğu ve hatta satılan yerlerin Meclis tarafından tutulan senetler ile defterhaneden götürülmüş olduğundan ve İzmir arazi memuru dahi orada bulunmasına rağmen arazi hakkındaki müdahalenin kaldırılmamasına dikkat çekilmiştir. Bu durumda ailesinin perişan bir durumda kalmaması hususu bir kez daha dile getirilmiştir.¹⁰¹

3.5.1. Karısı Şerife Ayşe Hatun ve oğlu Mehmed Bey

Kâtibzâde Ömer Efendi'nin ölümünden sonra eşi Şerife Ayşe Hanım ile oğlu Mehmed Bey'in miras davaları ve miriye intikal eden arazileri hakkında arzuhallerinin olduğunu görmekteyiz. Kâtibzâde familyasının bir hayli genişlediğini ve aciz duruma düşmemek için kendi haklarını korumaya çalıştıklarını ifade edebiliriz.

Kâtibzâde Mehmed Bey ile ilgili karşımıza çıkan bir belgeye göre, İzmir'de Sicilyateyn Devleti tebasından Penayut Masarinaki, İzmirli Kâtibzâde Mehmed Bey'den altı bin yirmi sekiz kuruş alarak İzmir'deki ortağı Osman Ağa tarafından geri verilmek üzere senet yapılmıştır. Bahsi geçen meblağı geri ödeme Osman Ağa tarafından kabul edilmiş ise de on yedi aydan beri ödenmemiştir. Ödemede gecikme yaşanması ve masrafların da eklenmesi ile birlikte tutar sekiz bin dört yüz otuz dokuz kuruşa denk gelmiştir. Söz konusu miktarın ödenmesi için Dersaadet'e başvurulduğunu ve tahsil için mübaşir tayin edildiğini görmekteyiz.¹⁰²

İzmir sancağında Karataş denilen mahalde ceddin Kâtibzâde Hacı Osman Efendi döneminde izin alınarak imar edilmiş ve memur olmasına rağmen vefatıyla babam Hacı Ömer Efendi'ye intikal etmiş, onun ölümüyle aile üyelerimize geçmiştir. Ziraat ve tarla halinde olan mahallerin taliplerine İzmir Meclisi'nin kanunnameleri çerçevesinde defterlere kaydedilerek senetleri yapılırken bazı mertebe kindarlar meclisten mazbatalar tertip ettirerek ilgili yerleri zapt eylemek üzere olduklarından bu durum birkaç defa emirname ile meclise takdim olunmuştur. Yazılı kararname ile tetkik edilmesi istenmiş; ancak bahsi geçen yerlerdeki arazilerin kendisine ait olduğunu ve tarafına tahsil edilmesi hususunda arzuhalleri söz konusu olmuştur. Daha evvel İzmir valisi olan Muammer Paşa Hazretlerinin İzmir'de vali buldukları sırada tanzim olunmuş olan yazılı kararname İzmir Tapu kaleminden berat ile ferman buyrularak Meclis-i Vâlâ'yı Ahkâm-ı Adliye havale edilmiştir.¹⁰³

Kâtibzâde Mehmed Bey ve validesi Şerife Ayşe Hanım'ın göndermiş olduğu bu arzuhale bir çözüm bulunamamış olması dolayısıyla bir sonraki yıl tekrar Meclis-i Vâlâ'ya bir arzuhal takdim edilmiştir. Bu defa babası Kâtibzâde Hacı Ömer Efendi'ye intikal eden mutasarrıf oldukları arazinin imar edilerek kullanılması ve satışı yapılması hususu ile alakalı kararname çıkarıldığı Meclis Başkâtibi Mehmed Ali Efendi'nin dört dönüm araziye talip olunmasına rağmen zapt ettiği ifade edilmiştir.¹⁰⁴

Kâtibzâde Mehmed Efendi'nin İzmir'de Kirişhane Kalesi tabir olunan mahalde babasından kalan dört yüz dönüm miktarın taşlık olması dolayısıyla Meclis-i Vâlâ'yı Ahkâm-ı Adliye dairesince sadarete intikal edilmiştir. Arazinin İzmir'de Karataş mevkiinde birkaç bin dönüm taşlık araziden ibaret olması sebebiyle bugün dahi imara açılmadığı gerekçe gösterilerek 10 Nisan 1860

¹⁰¹ BOA, MVL, 400/1.

¹⁰² BOA, HR.KTM, 184/86, 1.

¹⁰³ BOA, MVL, 394/76.

¹⁰⁴ BOA, MVL, 394/64.

tarihiyle tahkim kılınan yazı üzerine arazinin kanunen 18 Ekim 1860'da üyelerin katılım ve görüşleri tahkimiyle *cânib-i miriye* ait olduğu kabul edilmiştir.¹⁰⁵

Arşiv belgesi üzerinden ele aldığımızda, “...arazi’i mezkure İzmir’de Karataş nam mahalde vaki’ birkaç bin dönümden ibaret olup gevhi ve senkistan mahaller olmak mülâsebesiyle ber muceb-i kanun cenâb-ı miriye ait olduğu meclis-i acizânemizde mukaddema bâ tezkir ol babda ibraz olunan senetlerin suretleri leffiyle ve 19 Ramazan 76 tarihiyle istizân keyfiyeti mütezemmin takdim kılınan mazbata’i acizânemiz üzerine tetkikat-ı kâmile icrâ buyrularak arazi’i mezkure hassı hümayun miriyeden olduğu defter hanece tahkik ederek cânib-i miriden tefvizi hakkında irade’i seniyye müte’allık ve şerefsudur buyrulduğu...”¹⁰⁶

Yukarıda bahsi geçen belge suretinde de belirtildiği üzere, Kâtibzâde Mehmed Bey ve ailesine ait olduğunu iddia ettiği arazinin devlete ait olduğu konusunda dâhiliye dairesi meclis üyelerinin de tasdiki neticesinde kabul edilmiştir. Meclis üyelerine baktığımızda Eski Kâtip Mehmed Ali, üye Ahmet, Seyyid İsmail İsmet, eski müdür Mehmed Salim, üye Seyyid Ali Akif, üye Mustafa, Müftü Seyyid Ahmed, Kadı İbrahim Saadeddin, Eyalet Muhasebecisi Galip, Eyalet Valisi Seyyid Osman, 3 gayrimüslim (biri Yonaki) isimlerini görmekteyiz.

İzmir Valisinin emrine göre, Kâtibzâde Mehmed Efendi’nin İzmir civarında Kirişhane adlı mahalde babasından kalan mülklerin dört yüz dönüm miktarının dağlık arazide inşa edilen demiryolu münasebetiyle ve ziraat yapılamamasından dolayı miriden zapt olunması karar kılınmıştır. Fakat arazinin bir kısmı tarla ve bahçe bir kısmının da mera ve koruluk olduğu bir taraftan da imara açılma çalışmalarının başlaması gerekçesiyle araziye yapılan müdahalenin kaldırılması talebiyle yeniden mahkemeye başvurulmuştur. Netice olarak Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’den alınan karar gereğince tahkikat yapılması hususuna varılmıştır. Konunun tekrar meclise intikal etmesi sonucu yapılan tahkikat ile bu defa araziye kimsenin hiçbir şekilde müdahale etmemesi hususuna dikkat çekilmiştir.¹⁰⁷

Genel itibariyle Kâtibzâde Mehmed Bey ve validesi Şerife Ayşe Hanım’ın eş ve babadan kalma arazilerinin İzmir’de Kirişhane, Karataş, Bender hane isimli mahallelerde yer aldığını ve bir kısmının satış yapılarak imara açıldığını bir kısmının da kullanılamaz olması dolayısıyla miriye intikal ettiğini görmekteyiz.

¹⁰⁵ BOA, A)MKT.UM, 495/77.

¹⁰⁶ BOA, A)MKT.UM, 495/77.

¹⁰⁷ BOA, A)MKT.UM, 495/77.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde Doğu Akdeniz liman kenti olarak Osmanlı Devleti için büyük bir önem taşıyan İzmir, XVIII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar gerek gayrimüslimler ile olan ticari saha hüviyeti gerekse ithalat ve ihracat ile geniş ulaşım ağına sahip olunması gibi etkenlerle ön plana çıkmıştır. Bahsi geçen dönem boyunca İzmir'in idari kadrosuna bilfiil dâhil edilen Kâtibzâde aile üyelerinin sahip oldukları vazifelere binaen elde ettikleri gelir ve imkânların bir hayli geniş olduğunu görmekteyiz. İzmir'de köklü bir aile olarak zikredilen Kâtibzâdelerin başta müderrislik olmak üzere âyanlık, voyvodalık, mütesellimlik, mutasarrıflık, taze meyve gümrüğü, İzmir zecriye rûsûmu, Tuzla Burnu mahallesinde bahçe ve arazi mutasarrıflığı, İzmir frenk gümrüğü ve Bodrum kalyonunun bina eminliği gibi görevlere hâsıl olduklarını söyleyebiliriz.

Arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgilere göre Kâtibzâdelerin ilk üyesi olarak ele aldığımız Ahmet Reşit Efendi ile oğullarının seyyid unvanını kullanmaları dolayısıyla dönemin zengin ve itibarlı eşrafi içerisinde değerlendirilmektedirler. XIX. yüzyıl başlarına kadar müderrislik görevine tabii olduklarını hatta vakıflarının idarecisi olarak İzmir'de han, dükkân, arsa ve bir kısım mülkler elde ettikleri görülmektedir. Bahsi geçen dönem boyunca bilhassa Hacı Ahmed Ağa, Hacı Mehmed Efendi ve küçük kardeşleri Hacı Mustafa Efendi'nin İzmir voyvodalığı, ihtisap nazırlığı ve gümrük eminliğine haiz olmaları ile ticaret erbabı oldukları ve ciddi gelir artışı sağladıklarını görmekteyiz. Ancak idari görevlerinin sonlandırılması, sürgün, idam gibi cezalar veya vefat etme gibi durumlarda varislerinin aileden kalan gelir ve mülklerden yararlanmak için büyük çaba sarf ettikleri yapılan başvurularda açıkça ortaya çıkmaktadır. Bazı aile üyelerinin miras, miriye intikal eden arazilerin soruşturulması gibi muhtelif sebeplerle şikâyetleri de söz konusudur. Bununla birlikte münasebet içerisinde buldukları esnaf ve gayrimüslim tüccarların da borç-alacak meselelerindeki maruzatları belgelere yansıyan diğer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak Osmanlı arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre, geniş bir aileye sahip olan Kâtibzâdelerin bir liman kenti olan İzmir'deki idari vazifeleri dolayısıyla bir dönem boyunca ciddi yükselişlere sahip olduklarını ve iktidarlarını ticari olanakları ile zirveye taşıdıklarını görmekteyiz. XIX. yüzyıl sonlarına doğru bazı aile üyeleri ticaretle meşguliyetlerini sürdürse de bazılarının daha müstakil ve buldukları mevkiyi muhafaza etme çabasında oldukları da aşîkârdır.

Kaynaklar

A. Arşiv Vesikaları:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A.}DVN (*Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Kalemi*), 170/52.

BOA, A.}MKT (*Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı*), 94/32; 94/33; 6/001; 229/34.

BOA, A.}MKT.DV (*Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı*), 117/46; 104/39; 140/71; 193/19, 2/80; 218/41.

BOA, A.}MKT.MVL (*Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı*), 25/46.

BOA, A.}MKT.NZD (*Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı*), 4/60; 259/95.

- BOA, *A.}MKT.UM (Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı)*, 343/80; 563/86; 563/86, 107/70; 495/77.
- BOA, *AE.SMHD.II (Ali Emiri Mahmud II)*, 21/1250; 21/1250; 26/1584.
- BOA, *AE.SMST.III (Ali Emiri Mustafa III)*, 370/29349; 7/534; 13/1006; 13/1009.
- BOA, *AE.SMST.IV (Ali Emiri Mustafa IV)*, 7/534; 13/1006; 13/1009.
- BOA, *C.AS (Cevdet Askeriye)*, 115/5171; 106/ 4773; 214/9144; 134/5976; 221/9399; 427/17754.
- BOA, *C.DH (Cevdet Dahiliye)*, 86/4281; 217/10836.
- BOA, *C.EV. (Cevdet-i Evkaf)*, 457/23108; 414/20999; 250/12556.
- BOA, *C.MF (Cevdet Maarif)*, 86/4261.
- BOA, *C.ML (Cevdet Maliye)*, 567/23198; 340/13986; 668/27369; 629/25851; 199/8231; 514/20993; 137/5854.
- BOA, *DRB (Darphane-i Amire Evrakı)*, 33/1630.
- BOA, *HAT (Hatt-ı Hümayun)*, 1007/42230; 211/11353; 1320/51458; 1259/48707; 286/17152; 1268/49120; 1268/49115; 547/27010; 565/27761; 1521/14; 277/16268; 494/24250; 1268/49120; 516/25221; 467/22833; 466/22828; 497/24412; 466/22825.
- BOA, *HR.MKT (Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı)*, 36/85; 184/86; 56/35.
- BOA, *İ.DH (İrade Dahiliye)*, 21/996.
- BOA, *İ.MVL (İrade Meclis-i Vala)*, 151/4288.
- BOA, *ML.EEM (Maliye Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti)*, 1121/29.
- BOA, *MVL (Meclis-i Vala Evrakı)*, 192/11; 619/98; 492/76; 400/1; 394/76; 394/64; 618/59; 55/53; 79/18; 81/60; 77/42.
- BOA, *TS.MA.e (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak)*, 1232/ 5; 311/19.

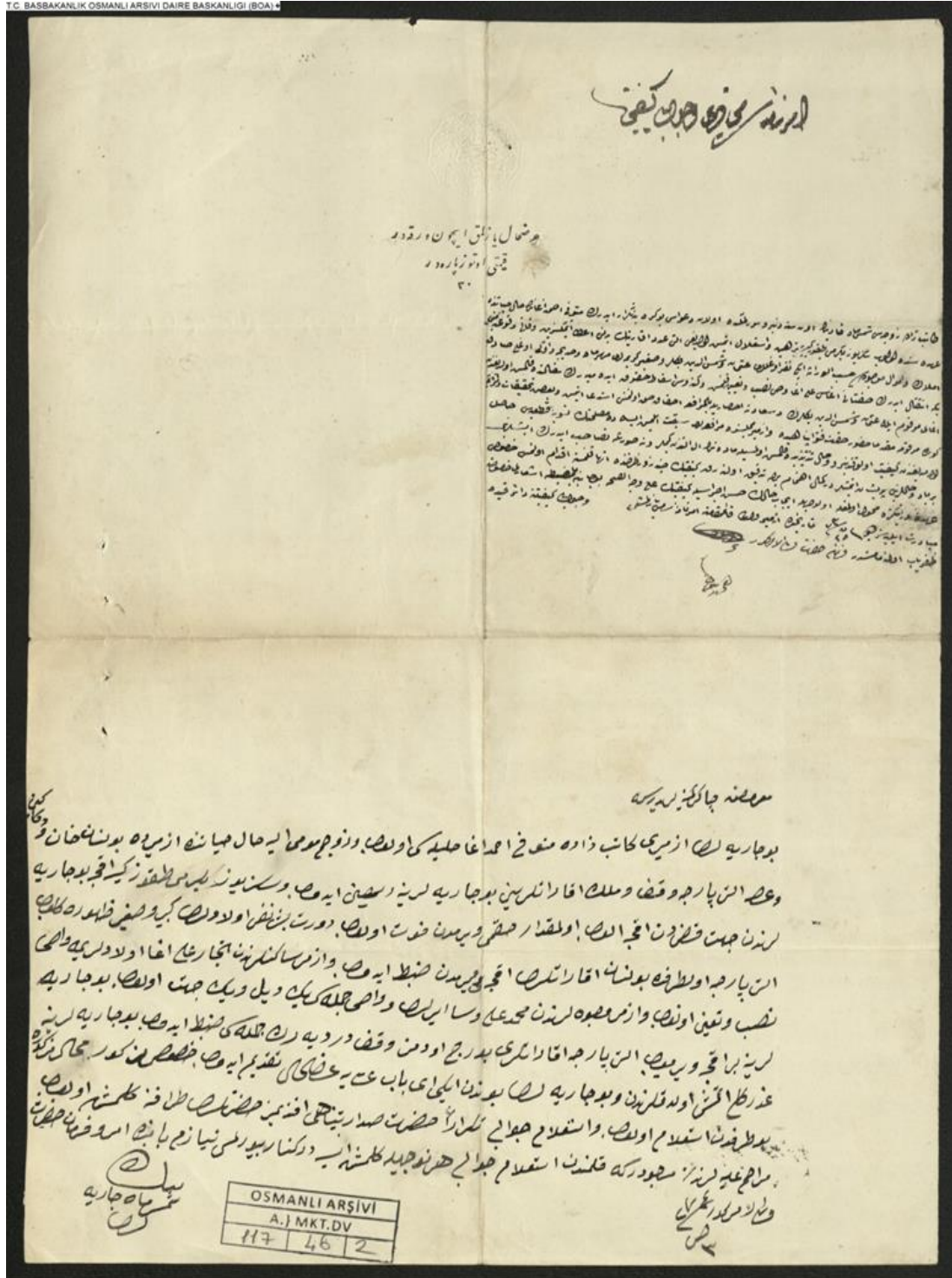
B. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Akdağ, Mustafa. “Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839.” *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırma Dergisi*, VIII/12 (1970-74), 14-23.
- Aktepe, M. Münir. “İzmir Şehri Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi.” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 26, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul (1972), 99 – 118.
- Aktepe, M. Münir. “İzmir’e Ait Bazı Kitabeler ve Notlar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XIV/19, İstanbul (1964), 57-80.
- Avcı, Yasemin. *Osmanlı Hükümet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Menderes’in Dramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Aygün, Necmettin. “Trabzon Gümrüğünde İktisadi Faaliyetler (1750-1800).” *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, (2000), 1-21.
- Baykara, Tuncer. *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1994.

- Beyru, Rauf. “Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Kent içi ve Kent Çevresi Ulaşımı ve Trafik Düzeni.” *Son Yıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Tebliğler*, (Ed. Tuncer Baykara), İzmir: Akademi Yayınevi, 1994.
- Cabi Ömer Efendi. *Câbî Târihi (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani) Tahîl ve Tenkidli Metin*, (Haz. Mehmet Ali Beyhan), II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu’da Kentlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Çelen, Nergis. *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlar ve Bir Ayan Ailesi Olarak Kâtipzâde Ailesi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2019.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- Kuyulu, İnci. “İzmir’de Osmanlı Dönemi Yapıları”. *XIII. Türk Tarih Kongresi 3/II*. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, (4-8 Ekim 1999).
- Kütükoğlu, Mübahat. “İzmir Rihtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı”, *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32, (1979), 495-552.
- Kütükoğlu, Mübahat. “Osmanlılarda Gümrük”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIV, (İstanbul 1996), 263-268.
- Kütükoğlu, Mübahat. “Osmanlı Gümrük Kayıtları”, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul, (1980), s. 219-234.
- Kütükoğlu, Mübahat S.. “1826 Düzenlemesinden sonra İzmir İhtisab Nezâreti.” *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 13, İstanbul (1983-87), 480-520.
- Martal, Abdullah. *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, İzmir, 2007.
- Özdemir, Yasin. “Bir Voyvodanın Ölümü: Kâtipzâde Hacı Mehmed Efendi’nin İdamı.” *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 6, İzmir (2007), 137-153.
- Semerci, M. Ozan. *İzmir’in Hazireleri*, İzmir: Türk Ocakları Yayınları, 2004.
- Tabak, Serap. *İzmir Şehri’nde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 1997.
- Texier, Charles. *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Çev. Ali Suad, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, 2002.
- Ülker, Necmi. “İzmir-Agora Ören Yerindeki Osmanlı Dönemi Mezar Kitabelerinden Örnekler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2, (Aralık 2007), 195-218.
- Ülker, Necmi, Vehbi Günay ve Turan Gökçe, *İzmir’de Türk Mührü*, İzmir: Şenocak Yayınları, 2008.
- Yılmaz, Serap. “XVIII. Yüzyıl Sonlarının En Zengin İzmirli Hacı Osman Efendi”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler 2*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010.
- Zengel, Rengin. “Dönüştürülmüş Bir Meydan: İzmir Konak Meydanı’na Analitik Bir Yaklaşım.” *Mimarlık*, 334, (Mart-Nisan 2007), 40-43.
-

Ek. I. BOA, A)MKT.DV, 117/46.

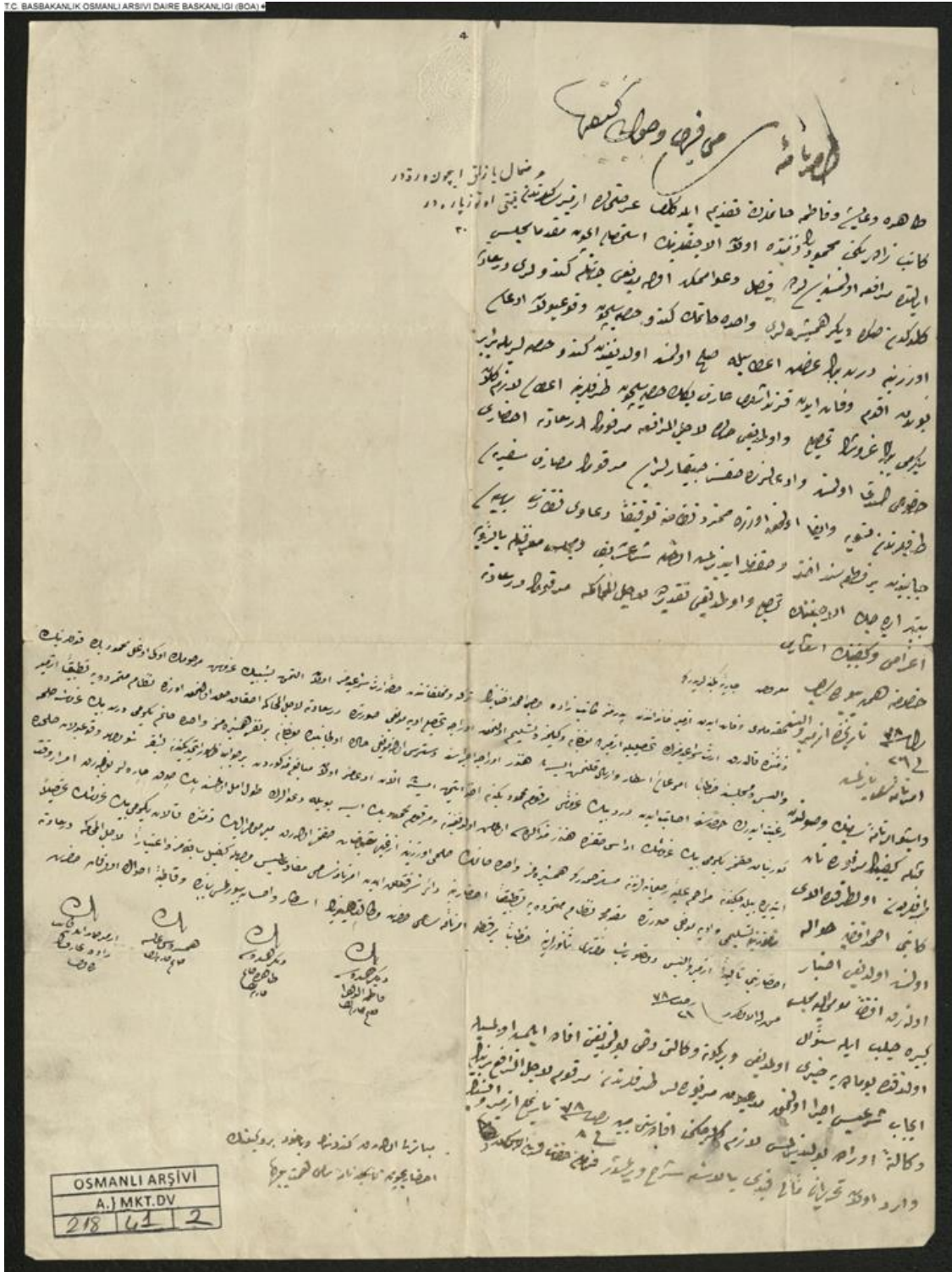
Kâtibzâde Ahmed Ağa'nın eşi Şemsimâh Hanım'a bıraktığı mal ve mülklerin ortaya çıkarılması hususuyla alakalı davanın görüşülmesine dair belgenin suretidir.

A.)MKT.DV.00117.00046.002

Ek. II. BOA, A) MKT.DV, 218/41.

Tahire, Ayşe ve Fatma Hanımların İzmirli Kâtibzâde Hacı Ahmed Ağa'nın yeğeni Mahmud Bey'de bulunan alacaklarının tahsil olunmasına dair bilgiler ihtiva eden belgedir.

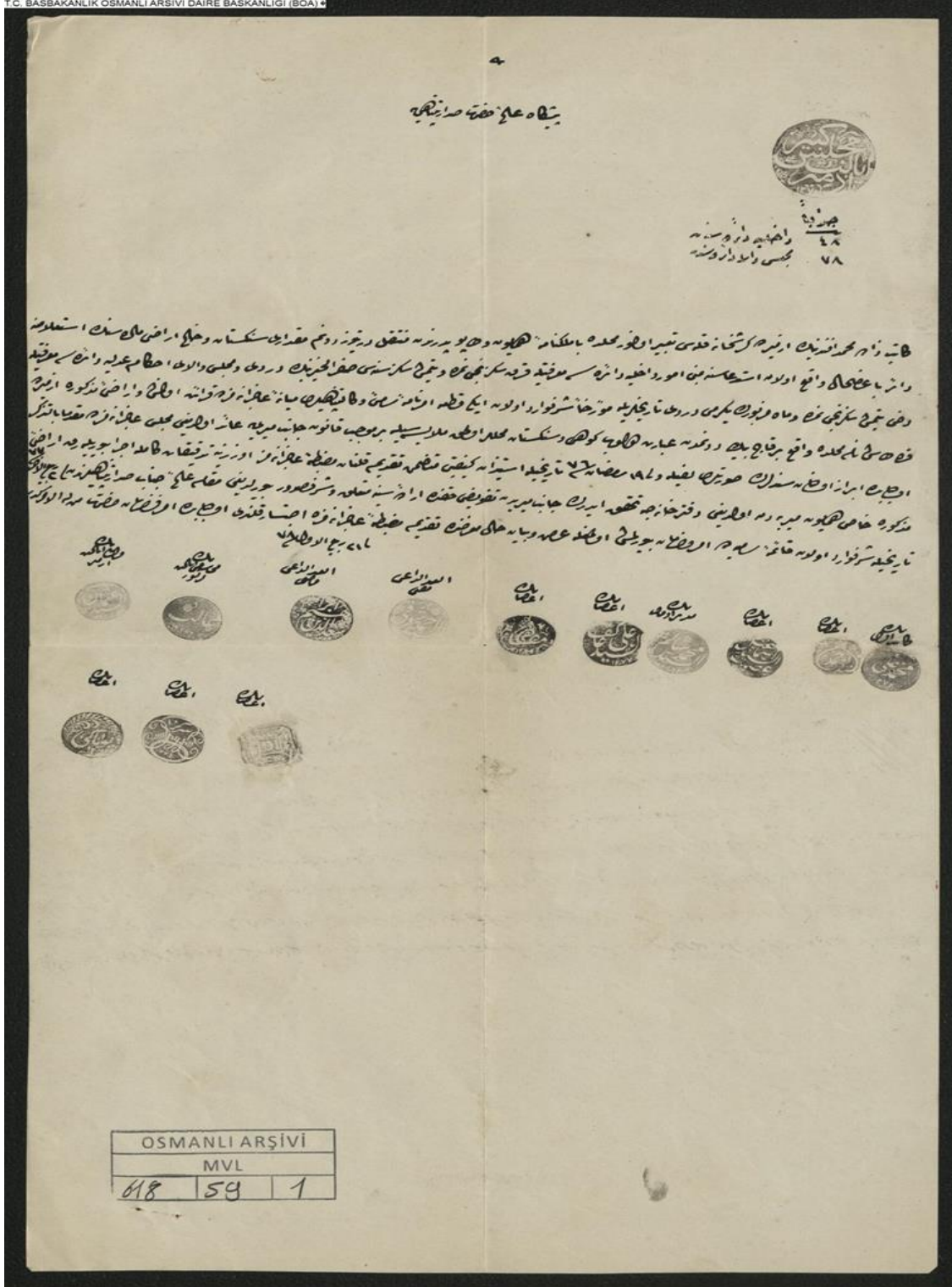

A.)MKT.DV.00218.00041.002

Ek. III. BOA, MVL, 618/59.

Kâtibzâde Ömer Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'nin İzmir'de Kerestehane Kalesi mahallinde pederinden kalan taşlık arazinin devletin mülkü olduğu kararına dair belgenin suretidir.

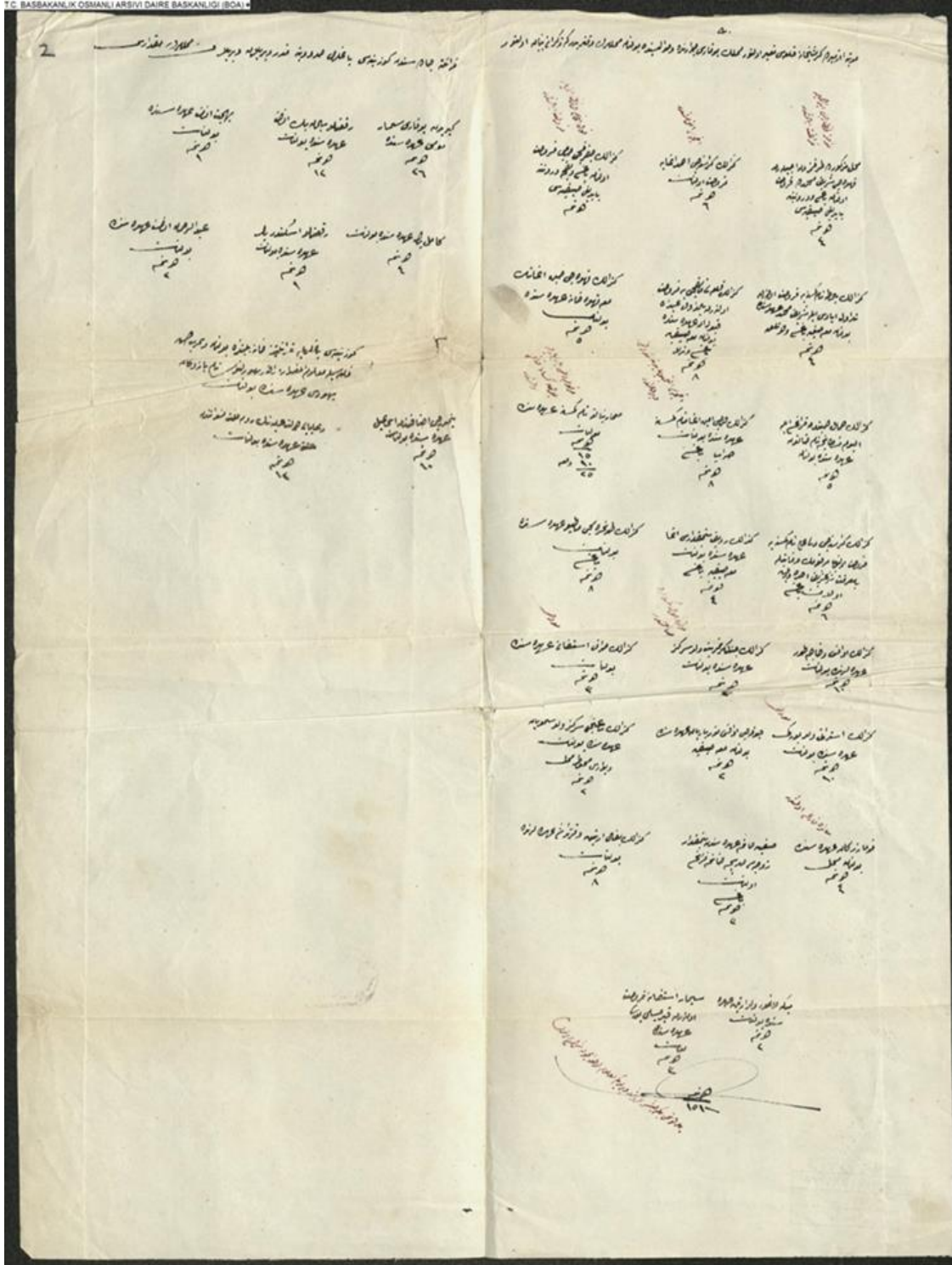
T.C. BASKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) *

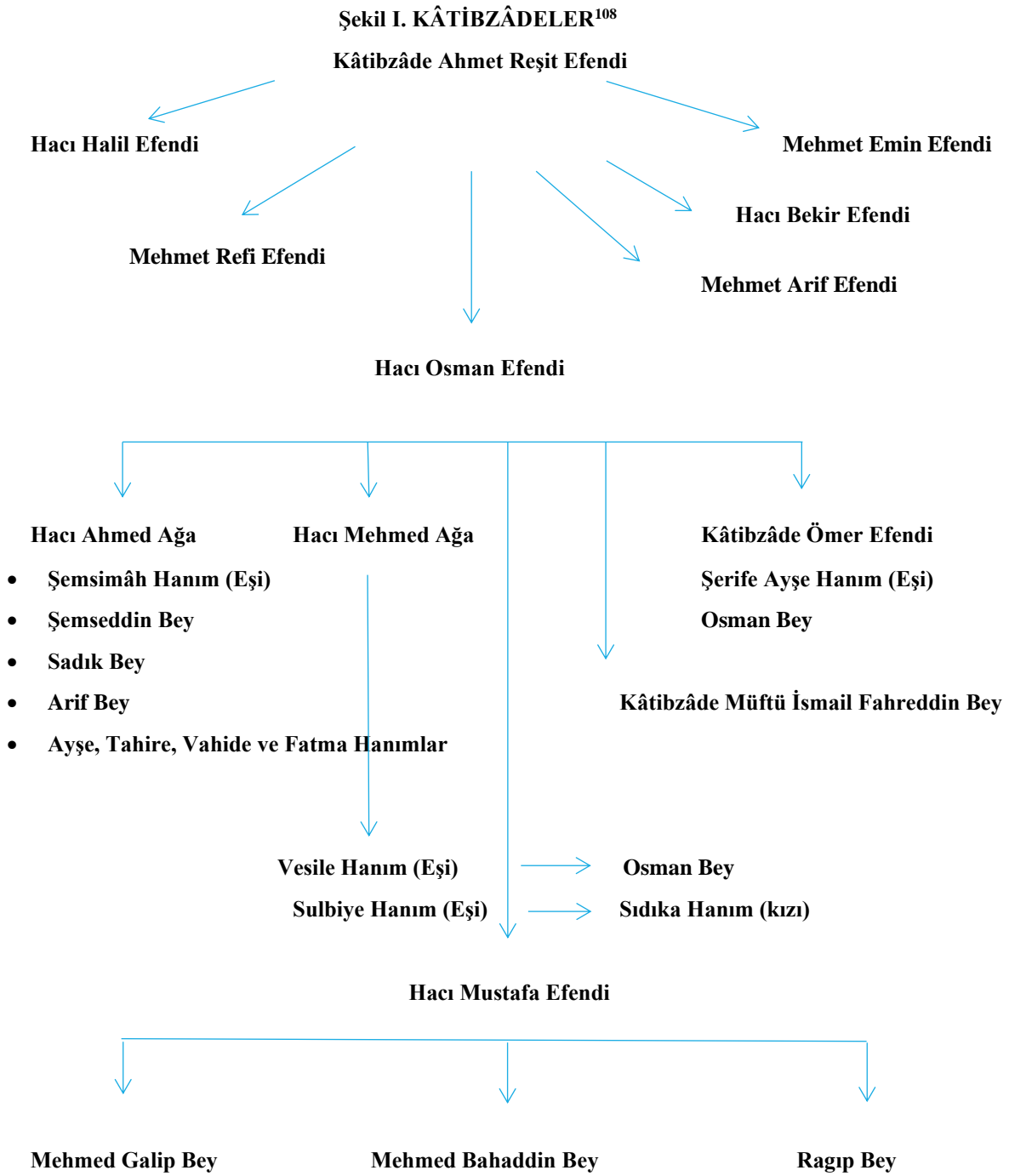
MVL.00618.00059.001

Ek. IV. BOA, MVL, 400/001.

Kâtibzâde Mehmed Bey'e İzmir'de cedlerinden kalan Kirişhane ve Göztepe yakınlarındaki arazinin satışının yapıldığına dair belgenin suretidir.

MVL.00400.00001.003

¹⁰⁸ Bu makalenin ana kaynağını oluşturan Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla İzmir’de XVIII. ve XIX. yüzyılda yetkin bir aile olan Kâtibzâdelere ait bir soy şeması oluşturulmaya çalışılmıştır. Kâtibzâdelerin soyağacına yönelik Şevket Süreyya Aydemir’in *Menderes’in Dramı* adlı eserinin Ek: II kısmında bir şema görülmektedir. Ancak şema içerisinde yer alan isimlerden pek çoğuna arşiv kayıtlarında rastlanmamıştır. Bununla birlikte Adnan Menderes’in baba kolundan Kâtibzâdelere’ye bağlı olduğuna dair bir yorum söz konusudur. Fakat çalışmamız XVIII. ve XIX. yüzyılları kapsadığı için bu verinin doğruluğuna dair bir tespit de yapamamaktayız. Aydemir, 1987, s.507.